

RAZPRAVE

Tomaž Lazar

Vojaški sistemi v prvi križarski vojni*

UDK 355.4»10«

LAZAR Tomaž, univ. dipl. zgod., SI-1000 Ljubljana, Vurnikova 5

Vojaški sistemi v prvi križarski vojni

Zgodovinski časopis, Ljubljana 60/2006, št. 1-2 (133), str. 23-47, cit. 137

1.01 Izvirni znanstveni članek; jezik Sn. (En., Sn., En.)

Prispevek obravnava osnovne značilnosti zahodnoevropskega, bizantinskega in seldžuškega vojaškega sistema v času prve križarske vojne s poudarkom na njihovem izvoru, oborožitvi, taktiki in strategiji ter praktični problematiki. Kaže na pomembne razlike v vojaških tradicijah posameznih regij, pa tudi na določene podobnosti in prepletanje prvin. Razlogov za uspeh prve križarske vojne ne gre iskati le v političnih dejavnikih, saj so njeno usodo odločili izidi vojaških spopadov.

Avtorski izvleček

UDC 355.4»10«

LAZAR Tomaž, BA in History, SI-1000 Ljubljana, Vurnikova 5

Military Systems in the First Crusade

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana 60/2006, No. 1-2 (133), pp. 23-47, 137 notes

Language: Sn. (En., Sn., En.)

Investigated are basic characteristics, origins, strategies, armament, and military tactics of West European, Byzantine, and Seljuk armies that fought in the First Crusade. The article examines certain similarities, important differences in their military traditions, and interconnection of some elements. More than political factors, the outcomes of battles represent the principal reasons for the success of the First Crusade.

Author's Abstract

Prva križarska vojna sodi med najzanimivejša poglavja srednjeveške vojaške zgodovine, saj predstavlja enkratno soočenje zahodnoevropskih bojevnikov z vzhodnimi silami, ki so se korenito razlikovale tako od zahodnega modela kot tudi med seboj. V tem spopadu se je moral zahodnoevropski vojaški sistem spoprijeti z bistveno drugačnimi tradicijami, izzivi, za katere prvotno ni bil namenjen, novimi grožnjami in za nameček še neprijaznim okoljem, ki je bilo veliki večini križarjev povsem tuje.

V srednjem veku so obstajale bistvene razlike v vojaški ureditvi in tradiciji že znotraj ene same države ali celo zemljepisne regije, kaj šele v okviru vse celine, zato je vsak poskus

* Članek temelji na prvem poglavju diplomskega dela Vojaška problematika prve križarske vojne, Ljubljana 2005.

pretirano enostavne delitve vojaških sistemov obsojen na neuspeh. V najbolj grobi in še upravičeni delitvi lahko med silami, udeleženi v prvi križarski vojni, izluščimo nekaj velikih blokov, ki so se med sabo sicer jasno razlikovali, sami zase pa so bili notranje vsaj do neke mere poenoteni, čeprav še zdaleč ne homogeni: zahodnoevropski, bizantinski, seldžuški in fatimidski. V pričujočem sestavku bomo obravnavali prve tri.

1. Zahodna Evropa

1.1 Izvor

S selitvami narodov se je podoba Evrope močno spremenila. Na ruševinah Rimskega cesarstva so nastale nove države barbarskih osvajalcev, ki so bile še gospodarsko šibke in kulturno nerazvite, med seboj pa so se zapletale v pogoste vojne. Dediščina Rima je nanje neizogibno močno vplivala, čeprav morda še najmanj na vojaškem področju.

Vodilna vloga v Zahodni Evropi je konec 5. st. pripadla Frankom, ki so si pod bojevitim kraljem Klodvikom podredili Galijo, največji vzpon pa so dosegli pod Karlom Velikim, kar sovпада z globokimi reformami v vojaški ureditvi. Od barbarskih selitev pa vse do 8. st. se frankovski način bojevanja ni bistveno spremenil. V skladu z germansko tradicijo je glavnino vojske tvorila težka pehota in na takšen način se je borila tudi elita, čeprav je za transport do bojišča včasih uporabljala konje.¹ Do velikih sprememb pa je prišlo v 8. st. Karel Martel je za svoje dolge pohode na vse konce Evrope potreboval bolj gibčne, zanesljive, četudi dražje in manjše enote.² Svoje najboljše bojovnike je posadil na konje in jih izuril v težko konjenico. S tem je nastala nova elita (*scara*), neke vrste telesna straža, obenem pa tudi mogočna udarna pest, ki jo je bilo lahko po potrebi zelo hitro poslati na krizno žarišče.³

O uspešnosti nove frankovske vojske ne more biti dvoma, saj je osvojila velik del Evrope in Karlu Velikemu prinesla cesarsko krono. Drugi ključni dejavnik je bila odlična oprema.⁴ Karolinški bojovniki so bili v primerjavi s svojimi nasprotniki bolj oboroženi in zaščiteni. Cena takšne opreme je bila zelo visoka, vsekakor nedostopna širšemu krogu prebivalstva in manj razvitim deželam.⁵ Toda Frankovsko cesarstvo je imelo dostop do obilnih količin dobre železove rude in vrhunske tehnologije v Porenju, obenem pa je bilo gospodarsko dovolj močno, da si je takšno elito poklicnih vojakov lahko privoščilo.⁶ Koncept težko oklepljenega konjenika, oboroženega s kopjem, mečem in ščitom, v evropski zgodovini sicer ni bil nič novega.⁷ Toda uspešni poskus Karla Martela je trajno vplival na zahodnoevropsko družbo. Vojna se je profesionalizirala; za preživetje v boju so bile zdaj nujne draga oprema in posebne sposobnosti.

¹ Prim. G. T. Dennis, *Maurice's Strategikon*, Philadelphia 1984, 119–120.

² J. F. Verbruggen, *The Art Of Warfare In Western Europe*, Woodbridge 1997, 19–20; prim. D. Nicolle, *Medieval Warfare Source Book*, London 1995, 65, 74.

³ *The Art Of Warfare In Western Europe*, 20–21.

⁴ M. Keen (ur.), *Medieval Warfare*, Oxford 1999, 21.

⁵ Visoki standardi frankovske bojne opreme so napravili globok vtis na mnoge sodobne opazovalce. Prim. H.-J. Hube, *Saxo Grammaticus*, Wiesbaden 2004, 542.

⁶ *The Art Of Warfare In Western Europe*, 22–24.

⁷ Verbruggen trdi, da je šlo za neodvisen razvoj, saj naj bi model viteza kot težkega konjenika, oboroženega s kopjem, na zahodu nastal povsem ločeno od vzhodnih konjeniških ljudstev. Gl. *The Art Of Warfare In Western Europe*, 350. To ne drži, saj lahko konceptu težko oklepljenega konjenika, oboroženega s kopjem, sledimo vse do Sarmatov. Takšna sarmatska konjenica je upodobljena na stebru Marka Avrelija v Rimu. Isti koncept so uspešno uporabili Vzhodni Goti. Gl. H. Wolfram, *Die Goten*, München 2001, 302–304. Zaradi zrcalne podobnosti z oborožitvijo in celo taktiko vzhodnogotskih konjenikov je očitno, da koncept frankovskega viteza ni bil na novo izumljen, temveč se je oprl na že obstoječo tradicijo.

Karolinško cesarstvo je razpadlo na več delov, ki so se vsak zase znašli v defenzivi pod udarom Saracenov, Vikingov in Madžarov. Nove grožnje so še podčrtale potrebo po gibljivih, dobro izurjenih konjeniških silah. Paradoksalno pa je, da so bili ravno potomci nekdanjih zagrizenih frankovskih sovražnikov Normani tisti, ki so koncept težkega konjenika razvili dalje. Po naselitvi v Normandijo so prevzeli frankovski način bojevanja s težkim konjenikom na čelu. Kot bojevitih pustolovci so si lahko privoščili najboljšo oborožitev. Z vrsto zmagovitih pohodov pa so kmalu bistveno zaznamovali politično in vojaško sliko Evrope.

Kot vojaki so se Normani v Sredozemlju pojavili konec 10. st. V tej vlogi so prvič omenjeni v kroniki Monte Cassina za leto 999.⁸ Poglavitno udarno silo normanskih vojsk so predstavljali dobro oklepljeni konjeniki, oboroženi s kopjem, mečem in ščitom. Poleg težke konjenice so Normani uporabljali še pehoto, in sicer predvsem težko pehoto sulicarjev, ter podporne enote lokostrelcev in samostrelcev.⁹ Bolj kot inovatorji se Normani v sodobnem zgodovinopisju kažejo kot iznajdljivi bojevniki, ki so z velikim čutom za vojaško umetnost prevzeli tisto, kar se jim je zdelo najbolj uporabno. Njihov edinstveni položaj v Evropi in Sredozemlju jim je omogočal tudi izvrstne stike z Bizancem in islamom, ki so jih s pridom izkoriščali. Dejansko je bil prav normanski vitez poosebljanje tistega zmagovitega oborožitvenega sistema, po katerem se je zgledovala viteška elita poznega 11. st. S tem je neizbrisno zaznamoval ves visoki srednji vek.

1.2 Vitezi

Četudi vitezi kot vojaški sloj v srednjeveški Evropi nikdar niso dosegli popolnega monopola nad vojno, od tega cilja konec 11. st. niso bili zelo oddaljeni. Tedaj je bilo število vitezov relativno večje kot kdajkoli prej ali pozneje (četudi še zmeraj ne zelo veliko),¹⁰ njihova dominantna vloga na bojišču pa – bolj ali manj upravičeno – splošno priznana.

Podoba viteza na konju nedvomno simbolizira vojaško plat srednjega veka. Žal je ta figura v današnjem svetu obremenjena z vrsto romantičnih predstav, ki nimajo dosti skupnega z resničnostjo. Predvsem ne smemo pozabiti, da je bila vojna vitezov edini poklic, za katerega so ga pripravljali vso mladost. Za vojno so ga načrtno vzgajali od zgodnjega otroštva, in to na brezkompromisen način, ki je bil dobesedno stvar krvi, znoja in solz. Razumevanje mentalitete teh trdih ljudi je eden od ključev za razumevanje srednjeveškega vojskovanja sploh. Za današnjega človeka, je to še posebno težavno.¹¹ Aktualno vzporednico bi nemara lahko potegnili s pripadniki posebnih enot, ki imajo v spopadih modernega časa podobno prestižno vlogo.

Na tem mestu velja dodati v sodobni strokovni literaturi pogosto navedeni odlomek iz kronike Rogerja iz Hovedena, ki govori o urjenju sinov angleškega kralja Henrika II.:

»Prizadevali so si prekositi ostale v rokovalju z orožjem. Spoznali so, da brez vadbe umetnost vojne ni prišla sama po sebi, ko so jo potrebovali. Športnik, ki nikoli ni prejel udarcev, se ne more zagrizeno boriti: videti mora teči svojo kri in slišati svoje zobe, kako pokajo pod udarci nasprotnikove pesti, in kadar pristane na tleh, se mora boriti dalje z vso močjo, ne da bi izgubil pogum. Večkrat ko pade, odločneje se mora spet pognati na noge.

⁸ E. Peters, *The First Crusade*, Philadelphia 1998, 11–12.

⁹ *Medieval Warfare Source Book* I, 61.

¹⁰ K temu sta pripomogla dva glavna dejavnika. Prvič, nestabilne notranje razmere, v katerih so plemiči na veliko povpraševali po izurjenih borbcih za svoje zasebne vojne; drugič, v tedanjih razmerah še dokaj preprosta in ne predraga oprema. V poznem srednjem veku je število vitezov močno upadlo, gotovo tudi zaradi izredno visokih stroškov. Vitezov oklep se je v primerjavi z 11. st. zelo podražil, prav tako bojni konj, ki je moral prenašati večjo težo. Gl. *The Art Of Warfare In Western Europe*, 25.

¹¹ Zlasti se je težko izogniti vrsti klišejev, ki jih do neke mere širijo tudi viri sami s prekomernim povečevanjem vojne ali pretirano poenostavljeno romantično podobo viteza. Dobro analizo je prispeval J. Verbruggen: *The Art Of Warfare In Western Europe*, 37–44.

Vsak, ki to zmore, se lahko samozavestno poda v boj. Moč, pridobljena z vadbo, je neprecenljiva, duša pa, ki se boji, ne uživa dolgo slave. Kdor je prešibak, da bi nosil to breme, pa čeprav brez lastne krivde, bo podlegel njegovi teži, ne glede na to, kako hitro pohiti k nalogi. Tam, kjer stoji tempelj Zmage, je cena znoja visoka.»¹²

Rezultat takšne šole je bila maloštevilna kasta vrhunsko izurjenih, na vse pripravljenih poklicnih vojakov z močno zavestjo pripadnosti svoji skupini. Odlična oborožitev in zaščita sta njihovo tveganje v boju sicer občutno zmanjšala, ne pa izključila.¹³

Resnična bojna vrednost vitezov ni bila toliko v dejstvu, da so se bojevali kot konjenica, kot v njihovi izurjenosti in prvovrstni opremljenosti. Znana izjava Ane Komnene,¹⁴ da je Frank na konju neuničljiv in bi napravil luknjo celo v obzidju Babilona,¹⁵ zveni pretirano, toda njeno navdušenje ni nerazumljivo. Viteška konjenica je zmogla v pravih okoliščinah, ob zadostni podpori in pod pravim vodstvom dosegati izredne uspehe. Zanimivo je, da je bil s bizantinskega stališča vitez nevaren predvsem kot konjenik; če se je bojeval peš, je bila njegova bojna vrednost avtomatično manjša.¹⁶ Nesporo je sicer, da je konj vitezu omogočal večjo mobilnost; na bojišču mu je dal tudi zelo učinkovito platformo za rabo kopja.¹⁷ Toda srednjeveški vitez je po potrebi obvladal tudi pehotni boj, saj je bil zanj dobro izurjen.¹⁸ Njegov oklep ga je enako dobro ščitil na konju kot na tleh in ni bilo redko, da je v boju del vitezov namerno ali zaradi posebnih okoliščin razjahal in se bojeval skupaj z navadno pehoto, kateri je bila to dobrodošla okrepitev.¹⁹

1.3 Pehota

Na videz popolna prevlada težke konjenice v času visokega srednjega veka je številne pisce napeljala na misel, da je mogoče ves zahodnoevropski model zreducirati nanjo, saj naj bi bili vsi ostali tipi enot pravzaprav obrobne pomena.²⁰ To prepričanje je le delno utemeljeno. V visokem srednjem veku si je viteška elita še dokaj upravičeno lastila primat na evropskem bojišču. Do začetka 14. st. se je redko dogajalo, da bi se pehota enakopravno kosala z vitezi. Poudarjena vloga vitezov kot bojevnškega sloja v družbi od karolinške dobe dalje je sčasoma privedla do tega, da se nižji sloj ni več množično udeleževal vojn, ker je bil

¹² The Art Of Warfare In Western Europe, 28.

¹³ Prav tam, 61.

¹⁴ Aleksiada spada med najpomembnejše vire za prvo križarsko vojno, vendar se pogosto zastavlja vprašanje, ali je bila Ana Komnena sploh kompetentna za pisanje o njej, saj je te dogodke doživljala kot otrok, premogla pa naj ne bi tudi znanja ne izkušenj za razglabljanje o vojaških zadevah. S tem vprašanjem se je ukvarjal J. France, ki je ovrgel nekatere očitke in poskusil objektivno ovrednotiti vrednost Aleksiade kot vira za prvo križarsko vojno. Gl. J. France, Anna Comnena, The Alexiad And The First Crusade, Reading Medieval Studies 10, 1983, 20–38.

¹⁵ E. Dawes, The Alexiad, 1928, 343.

¹⁶ Gotovo so zahodni vitezi na Bizantince napravili najgloblji vtis predvsem kot težka konjenica z udarnim naskokom, ki je bil tudi njihova glavna vloga na bojišču; prav tako drži, da je bila viteška oprema v osnovi prilagojena konjeničnemu boju. The Alexiad, 129, 342.

¹⁷ Za natančnejše informacije o srednjeveškem bojnem konju gl. A. Hyland, The Medieval Warhorse, Sutton 1996.

¹⁸ To nazorno potrjujejo srednjeveški borilni priročniki. Mojstri Sigmund Ringeck, Hans Talhoffer, Fiore Dei Liberi in Filippo Vadi vedno začnejo pouk z osnovami borilnih veščin peš, uporabo orožja na konju pa obravnavajo šele na koncu kot zahtevnejšo tehniko, ki nadgrajuje osnovno znanje.

¹⁹ Prim. The Art Of Warfare In Western Europe, 106–108. V poznem srednjem veku je bilo nasploh popolnoma običajno, da je viteška elita pred spopadom razjahala. Taka taktika je bila posebej priljubljena v Angliji, kjer so se vitezi radi bojevali peš, zlasti v povezavi z lokostrelci.

²⁰ Prim. Medieval Warfare, 186.

za to preslabo izurjen in opremljen, v očeh vitezov pa bolj ovira kot pomoč.²¹ Vendar so pehoto in podporne enote kljub temu neizogibno potrebovali, kar se je še bolj očitno kot na zahodnoevropskih bojiščih izkazalo v prvi križarski vojni.²² Vojska, ki bi bila sestavljena le iz maloštevilnega jedra vitezov, bi bila povsem enodimenzionalna. Pehota je dodala maso, kar je bilo pomembno tako v bitkah kot pri obleganjih. Prav tako je poleg varovanja prateža in inženirskih nalog izpolnjevala več življenjsko pomembnih funkcij – ustvarila je lahko močan ščit, za katerim so se vitezi po spodletelem naskoku ponovno zbrali, lokostrelci in samostrelci pa so omogočali učinkovito podporo z razdalje.

Zmožnosti dobre pehote v tem obdobju vsekakor ne gre podcenjevati. Dejstvo je, da je bila motivirana, primerno opremljena pehota sposobna povzročiti hude preglavice tako vitezom kot kateri koli drugi vrsti konjenice. Pri Civitatu I. 1053 so Normani le s težavo strli odpor švabskega kontingenta pehote v papeževi službi. Podobne težave je imel Viljem Osvajalec pri Hastingsu, kjer so se njegovi napadi drug za drugim izjalovili, naskok vitezov pa je uspel šele potem, ko je zaigrani pobeg Normanov zvalil Angleže v nepremišljeno zasledovanje, v katerem je njihova formacija razpadla.²³

Da se to ni dogajalo pogosteje, je bilo posledica dejstva, da velikih rezervoarjev dobre pehote v tedanji Evropi ni bilo. Glede na pretežno *ad hoc* naravo evropskega vojskovanja v poznem 11. st. in omejena finančna sredstva si večina poveljnikov ni mogla privoščiti, da bi svojo pehoto zares dobro izurila, saj stalne pehotne vojske ni bilo.²⁴ Kmetje praviloma niso bili dovolj premožni, da bi si lahko priskrbeli dovolj kakovostno opremo, sploh pa so bile kmečke vojske uporabne le pri obrambnih nalogah, ker je delo na kmetijah zahtevalo vso razpoložljivo delovno silo.²⁵ Zelo vprašljivo je tudi, do kakšne mere so bili podložni kmetje sploh dolžni služiti v vojski.²⁶ Mesta pa so bila v 11. st. še majhna in šibka. Milice, sestavljene iz meščanov, so sicer v Italiji obstajale že od 10. st., drugod na Zahodu pa so se oblikovale nekoliko kasneje;²⁷ v drugi polovici 11. st. so se pojavile tudi že v gostejem naseljenem Liegeu in Flandriji.²⁸ Poleg njih je obstajal ozek sloj najemnikov, poklicnih vojakov nizkega rodu, ki so se bojevali peš.²⁹ Natančna vloga teh zgodnjih najemnikov še ni dovolj dobro raziskana. Zelo verjetno pa je, da so se nekateri med njimi udeležili tudi prve križarske vojne – ali spontano na lastno pobudo ali pa v spremstvu plemičev. Vsekakor je bila bojna vrednost takšne pehote precejšnja.³⁰ Upravičeno lahko domnevamo, da so si možje, kot je bil poveljnik pehote Gotfrid Burel, čigar vojaške sposobnosti se v virih izrecno izpostavljajo,³¹ izkušnje nabrali prav v vrstah poklicne pehote, sestavljene iz najemnikov.

²¹ D. Nicolle navaja, da je bil v Nemčiji zadnji splošni vpoklic kmetov l. 946. *Medieval Warfare Source Book*, 59–60.

²² *The Art Of Warfare In Western Europe*, 127.

²³ *Medieval Warfare*, 64, 76.

²⁴ Precej izjemen je primer Roberta Guiscarda, ki naj bi po trditvah Ane Komnene v Italiji s sistematičnim urjenjem iz na silo nanovačenih rekrutov vseh starosti napravil veliko in zelo učinkovito vojsko. *The Alexiad*, 37.

²⁵ Dejstvo je, da so v nekaterih delih Evrope, sploh na obrobju, kjer je bil razvoj fevdalizma počasnejši, kmetje še dolgo v srednji vek ohranili bistveno večjo gospodarsko in tudi vojaško samostojnost, vendar je bila to bolj izjema kot pravilo, na prvo križarsko vojno pa ni vplivala. Med takšna območja sodijo npr. Skandinavija, Frizija, Švica.

²⁶ J. France, *Western Warfare In The Age Of The Crusades 1000–1300*, Ithaca 1999, 66.

²⁷ *Medieval Warfare Source Book*, 59–60.

²⁸ *The Art Of Warfare In Western Europe*, 149, 159–160.

²⁹ *Western Warfare In The Age Of Crusades*, 70.

³⁰ *The Art Of Warfare In Western Europe*, 127–128.

1.4 Orožje in oprema

Oprema viteza – težkega konjenika je bila konec 11. st. še razmeroma preprosta.³² Glavno zaščito je predstavljala verižna srajca, segajoča do kolen. Ob ovratniku je imela pritrjeno verižno kapuco s ščitnikom za vrat in spodnji del obraza, ki ga je bilo mogoče privezati z vrvico ali jermenčkom. Taka srajca je imela ponavadi kratke, dokaj široke rokave, čeprav so se ti že umikali bolje krojenim dolgim. Dlani so ostajale še nezaščitene, ker so se rokavi podaljšali v rokavice šele v začetku 12. st. Verižne nogavice so bile konec 11. st. redke, vendar že dostopne najpremožnejšim bojevnikom. Verižnino, ki je v najboljšem primeru pokrivala viteza tako rekoč od glave do pet, sta dopolnjevala preprosta, običajno koničasta čelada z nosnim ščitnikom in ozek, podolgovat ščit.³³ V nasprotju s prevladujočim mnenjem verižni oklep nikakor ni posebno okoren niti ne zelo težak. Do kolen segajoča srajca s kratkimi rokavi in kapuco je v povprečju tehtala najverjetneje od 8 do 12 kg, celotna teža orožja in opreme pa tudi pri najtežje opremljenih vojakihih brčkone ni presegala 25 kg.³⁴

Ni povsem jasno, kaj so bojevniki v tem času nosili pod verižnim oklepom. Čeprav za to nimamo neposrednih dokazov, je vendarle zelo verjetno, da verižnine niso imeli oblečene preko navadnih oblačil, še manj na golo kožo, saj bi bilo to preveč neudobno, hkrati pa ne bi nudilo nobene zaščite pred silo udarca ali prebitimi obročki, ki bi se utegnili zariti v kožo. Preizkusi so sicer pokazali, da je kovičena verižnina vojaka odlično ščitila pred rezi in vbodi z ostrim orožjem, vendar po naravi svoje konstrukcije ni tog material, zato ne more obvarovati nosilca pred šokom, zlomi in notranjimi poškodbami. Zato so vojaki vsaj od 13. st. dalje pod verižnim oklepom nosili podložen jopič.³⁵ Gotovo je podobna praksa obstajala tudi v prejšnjih obdobjih.

Osnovno vitezovo napadalno orožje je bilo dolgo, še razmeroma lahko kopje, ki se je uporabljalo prvenstveno za boj proti sovražni konjenici. V tej vlogi je konjenik zadnji del kopjišča pogosto položil pod pazduho, kar je dajalo udarcu večjo moč in natančnost, vendar to v nasprotju z določenimi trditvami v starejši literaturi nikakor ni bil edini – ali celo posebno revolucionaren – način uporabe.³⁶ V boju od blizu pa je bilo glavno vitezovo orožje meč. Konec 11. st. je bil to prvenstveno enoročni meč skupne dolžine okrog enega metra s širokim, ploskim rezilom za sekanje in dokaj neizrazito konico. Po Oakeshottovi klasifikaciji sta bila v uporabi prevladujoča tipa X in XI.³⁷

³¹ The First Crusade, 106.

³² Glavni vir za normansko oborožitev v tem obdobju je tapiserija iz Bayeuxa. Prim. D. Nicolle, *Arms And Armour Of The Crusading Era, White Plains* 1988.

³³ Za srednjeveško orožje in opremo na splošno gl. D. Edge, J. M. Paddock, *Arms & Armor Of The Medieval Knight*, 1988; E. Oakeshott, *The Archaeology Of Weapons*, Mineola 1996.

³⁴ Za primerjavo: verižna srajca avtorjeve izdelave je sestavljena iz okrog 40.000 staknjenih obročkov notranjega premera 8 mm iz jeklene žice debeline 1,2 mm. Segajoča do kolen in s kratkimi rokavi do dolžine komolca tehta okoli 7 kg, z dolgimi rokavi pa 8 kg. Samostojna kapuca istega tipa tehta približno 1 kg, par verižnih nogavic pa bi prineslo še dodatno slabih 5 kg.

Na splošno moremo torej ugotoviti, da bi običajna oprava dobro opremljenega križarskega viteza ali težkega pešaka vsebovala dolgo verižno srajco s kapuco ter podložen jopič in čelado, kar bi skupno znašalo med 12 in 15 kg. To vsekakor ni breme, ki bi ga bilo nemogoče prenašati po bojišču, še zlasti, ker je razporejeno po vsem telesu. Tudi če prištejemo dodatnih 1 do 2 kg za enoročni meč ali sekiro, 2 do 3 kg za sulico in 5 do 7 kg za ščit, je najtežje oborožen križar nosil kakih 25 kg. To je manj, kot mora prenašati današnji strelec v zahodnih armadah.

³⁵ L. M. Larson, *The King's Mirror (Speculum Regale)*, New York 1917, XXXVIII.

³⁶ Na tapiseriji iz Bayeuxa konjeniki uporabljajo kopje na več načinov, enoročno, včasih učvrščeno pod pazduho in celo kot metalno orožje. Tudi v kasnejši ilustrirani Bibliji kardinala Maciejowskega (ok. 1250) prijem pod pazduho še zdaleč ni edina metoda. Najdemo celo viteza, ki v napadu drži kopje z obema rokama. Ta metoda se sicer povezuje še z antično težko konjenico (katafrakti in klibanariji), ki je jezdila brez stremena. Prim. M. Mielczarek, *Cataphracts And Clibanarii, Studies On The Heavy Armoured Cavalry Of The Ancient World*, Lodz 1993.

³⁷ *The Archaeology Of Weapons*, 203–206; prim. tudi E. Oakeshott, *Records Of The Medieval Sword*, Woodbridge 2002.

O oborožitvi pehote je znano manj. Osnovno orožje je bila sulica, za kompleksnejše oblike orožja na drogu pa v tem času še ni trdnjših dokazov. Peš so se bojevali tudi strelci, oboroženi z loki in samostreli. Domnevamo lahko, da so bili tako eni kot drugi pretežno preproste konstrukcije, čeprav je mogoče, da je del lokostrelcev, vsaj tistih iz južne Italije, uporabljal tudi refleksne loke. Samostrel, ki so ga s seboj prinesli Normani, je bil v tem času še preprosto orožje s kratkim lesenim kopitom, neposrednim vzvodnim prožilom in lokom, izdelanim iz enega kosa lesa (najbrž tisovine).³⁸ Napenjalo se ga je ročno, in sicer tako, da je strelec položil lok na tla ter z obema nogama stopil nanj ob kopitu, nato pa z močjo vsega telesa napel tetivo. Izstrelek je imel že tedaj obliko kratke, masivne puščice z močno konico. Zaradi nenavadne konstrukcije in odlične prebojnosti je samostrel vzbudil izredno pozornost Bizantincev, čeprav so bili sami dobro vajeni lokostrelskega bojevanja in so uporabljali kakovostne refleksne loke.³⁹

Standardi opreme so morali v splošnem občutno nihati – za poklicne pešake lahko domnevamo, da so premogli boljšo opremo kot povprečni križarji nizkega rodu, vendar se ne eni ne drugi niso mogli primerjati z vitezi. Poglavitna razlika je bila predvsem v zaščitni opremi, saj je bil kovinski oklep vojakom nizkega rodu bolj ali manj nedosegljiv. Veliko vprašanje je, če je povprečni križarski pešak sploh premogel kakršno koli obliko zaščite; glede na sočasne bizantinske standarde, ki so bili v tem času dokaj primerljivi z Zahodno Evropo, lahko na to odgovorimo kvečjemu negativno, v virih pa tudi ni konkretnih podatkov.⁴⁰

1.5 Taktika in strategija

Viteške vojske so bile organizirane po zelo drugačnih standardih kot moderne armade. Enotе vitezov so bile namesto po jasno določenem decimalnem ključu sestavljene predvsem po osebnih – družinskih in vazalnih vezeh. Srednjeveški plemič se je rad obdajal s spremstvom dobrih bojevnikov, ki so mu služili kot telesna straža, zasebna vojska in podaljšana roka ob enem – pač v skladu z materialnimi zmožnostmi, saj vzdrževanje vitezov ni bilo poceni. Gospod s svojimi vitezi je tako tvoril najnižjo taktično enoto, *conrois*, ki je bila skupnost v malem, saj so se njeni člani dobro poznali in so bili med sabo v posebnem razmerju.⁴¹

Conrois je bil v praksi zelo gosta, očitno pravokotna formacija, ki je po velikosti lahko precej nihala od kakega ducata pa do nekaj deset mož, razporejenih v morda tri linije.⁴² Spodnji diagram kaže takšno gosto formacijo 21 vitezov v treh vrstah, ki je bila zaradi svoje kompaktnosti zelo primerna za globok prodor:

```

VVVVVVV
VVVVVVV
VVVVVVV

```

³⁸ Za razvoj samostrelcov gl. J. Alm, *European Crossbows: A Survey*, Leeds 1994; W. F. Paterson, *A Guide To The Crossbow*, 1990.

³⁹ The Alexiad, 255–256.

⁴⁰ V kasnejšem obdobju se je sicer med zahodnoevropsko pehoto močno razširil tekstilni oklep v obliki podloženih in prešitih jopičev. Najboljše upodobitve takih jopičev iz srede 13. st. najdemo v Bibliji kardinala Maciejowskega (npr. f 3v, f 10r, f 10v). Za njihov obstoj konec 11. st. pa ni trdnih dokazov, kaj šele za širšo vojaško rabo. Ob slednjem je povedno tudi, da je bil prešiti oklep še v 13. st. razmeroma luksuzen del pehotne opreme na Zahodu. *Western Warfare In The Age Of Crusades*, 64.

⁴¹ Prim. The Art Of Warfare In Western Europe, 63–75.

⁴² The Art Of Warfare In Western Europe, 35–36. D. Nicolle ocenjuje, da je povprečen *conrois* vseboval 20 do 24 mož, razporejenih v dve ali tri linije. *Medieval Warfare Source Book*, 129.

Conrois je deloval kot disciplinirana enota, kar je bilo za ohranitev tako zgoščene formacije vseskozi nujno. Zato je povsem napačna predstava, po kateri je bil spopad med vitezi le vrsta dvobojev.⁴³ V resnici je bil pravilno izveden spopad vitezov natančno voden spopad taktičnih enot, ne pa posameznikov. Prostora za osebno dokazovanje je bilo malo. Člani *conroisa* so morali ves čas delovati kot usklajena skupina in kljub razlikam med svojimi konji ves čas vzdrževati enako hitrost, sicer bi enota razpadla. To bi utegnili biti usodno, saj je mogla maloštevilna skupina vitezov v prodoru preživeti le, dokler je koordinirano delovala, sicer bi posamezni konjeniki v metežu hitro podlegli. Zato je tudi naskok običajno najbrž potekal pri precej zmerni hitrosti, ne pa v polnem galopu.⁴⁴

Več enot *conrois*, nanizanih druga ob drugi, je tvorilo večjo formacijo *bataille*.⁴⁵ Tudi *bataille* je bila enota precej poljubne velikosti, čeprav se zdi, da je bilo nekaj sto mož precej normalno povprečje.

VVVVVVVV VVVVVVVV VVVVVVVV VVVVVVVV VVVVVVVV VVVVVVVV
 VVVVVVVV VVVVVVVV VVVVVVVV VVVVVVVV VVVVVVVV VVVVVVVV
 VVVVVVVV VVVVVVVV VVVVVVVV VVVVVVVV VVVVVVVV VVVVVVVV

Izsek iz hipotetične *bataille* s 6 enotami *conrois*

Kadar je bilo vitezov dovolj, je poveljnik lahko razporedil več takšnih formacij v globino, s čimer je mogel doseči globlji prodor, obenem pa si je lahko bolje zavaroval še hrbet in boke. Če je bila prva linija odbita, se je lahko ponovno razporedila za drugo. Zadnja *bataille* je pogosto prevzela funkcijo rezerve, mnogokrat pa jo je vodil sam poveljnik vojske.⁴⁶

Kot glavni ofenzivni element srednjeveške vojske je bila viteška konjenica namenjena predvsem razbitju sovražne formacije.⁴⁷ Poveljniku se je tu zastavljal poseben problem, saj v bitki nad svojimi dragocenimi enotami vitezov ni smel povsem izgubiti pregleda. Vsak naskok je bil na svoj način tvegan, še toliko bolj, če je bil izveden na težavnem terenu ali proti odločnemu sovražniku v gosti formaciji. Še bolj tvegano je bilo pustiti viteze, da se po naskoku zapletejo v metež, ker se je tedaj njihova formacija neizogibno razrahljala in postala ranljivejša.

Načeloma je bilo veliko bolje z dobrim naskokom predreti nasprotnikovo formacijo, nato pa viteze ponovno zbrati, se za kratek čas spočiti, potem pa izpeljati nov naskok, po možnosti v sovražnikov bok ali hrbet.⁴⁸ To je zahtevalo že precejšnjo mero koordinacije, pa tudi izdelano taktiko. Kot zbirna točka je vitezom služil prapor, ki ga je nosil praporščak ali poveljnik enote. Poleg ustnih ukazov in trobente je bil prapor zelo priročno sredstvo za signaliziranje, pa tudi simbolno središče vse enote. Dokler je prapor še stal, je to pomenilo, da enota še živi,

⁴³ Na to je upravičeno opozoril že Verbruggen. *The Art Of Warfare In Western Europe*, 74–75.

⁴⁴ Moderna konjenica 19. st. je sicer rada izvajala naskok v najostrejšem galopu, tudi na škodo celovitosti formacije. Vendar so tudi tedanji opazovalci ugotavljali, da je naskok v galopu praktično izvedljiv le za laže opremljene konjenike, oborožene s sabljo. Ulani pa, oboroženi s kopjem, so zmogli učinkovito napasti le pri počasnejšem tempu, sicer sta jih teža in dolžina njihovega orožja preveč ovirala. Gl. *Andeutungen über den Gebrauch des Säbels zu Pferde bei den Fechtübungen und im Ernstkampfe*, Wien 1874, 28.

⁴⁵ Žal je slovenska terminologija na tem področju neizdelana. *Bataille* bi lahko prevedli z bataljon, kar bi bilo pravzaprav glede na velikost precej ustrezno, vendar bi izraz bataljon zaradi utečene rabe v modernih armadah utegnil vzbujati napačne asociacije. V angleščini se *bataille* prevaja z *battle*.

⁴⁶ Številne primere navaja Verbruggen. *The Art Of Warfare In Western Europe*, 87, 217–221.

⁴⁷ V tem pogledu se vitezi niso prav nič razlikovali od katerekoli težke konjenice. Njihova naloga je bila povsem enaka nalogi težke konjenice iz 19. st. Prim. *Andeutungen über den Gebrauch des Säbels*, 16–19. O vlogi naskoka v srednjeveškem vojskovanju gl. *Western Warfare In The Age Of Crusades*, 155–160.

⁴⁸ *The Art Of Warfare In Western Europe*, 103–104.

da veriga poveljevanja še deluje, ne glede na to, kako silovit je sovražnikov pritisk. Vojaki, odrezani od svoje enote, so se ob praporu spet lahko zbrali. Obratno je padec prapora pomenil konec enote, zato so ga dobro varovali.⁴⁹

Če so vitezi v praksi največkrat predstavljali udarno pest v obliki težke konjenice, je bila pehotna taktika v osnovi defenzivna. Glavnino zahodnoevropske pehote so konec 11. st. sestavljale težka pehota suličarjev ter podporne enote lokostrelcev in samostrelcev. Njihova glavna naloga je bila varovati viteško konjenico in po potrebi prevzemati obrambo ključnih točk. V obrambi je bila dobra pehota nenadomestljiva, čeprav je prestižna vloga razumljivo pripadla vitezom. Potrebno je opozoriti, da so odlike in zmožnosti viteške konjenice prišle do pravega izraza šele ob sodelovanju s težko pehoto in podpornimi enotami (strelci); te tri veje pa so dejansko tvorile jedro zahodnoevropskega vojaškega sistema.⁵⁰

2. Bizantinsko cesarstvo

2.1 Izvor

Čeprav izpostavljeno številnim pretresom, je bilo bizantinsko cesarstvo za časa vladanja Aleksija Komnena še vedno upoštevanja vredna sila, ki se je opirala na dobesedno tisočletno vojaško izročilo rimskega cesarstva. Česa podobnega tedaj ni premogla nobena druga državna tvorba v Sredozemlju. Tradicije nikakor ne smemo enačiti z okostenelostjo, saj je bizantinska vojaška stroka načeloma sledila času in si ni pomišljala uvajati sprememb, kadar se je to izkazalo za potrebno. Izjemnega pomena je dejstvo, da je bizantinsko cesarstvo v stoletjih svojega obstoja načrtno razvijalo vojaško vedo na osnovi dobrega utrjenih temeljev iz rimske dobe. Zato ni čudno, da je ta še konec 11. st. dosegala raven, s kakršno se Zahodna Evropa ni mogla primerjati.

Področje, na katerem je užival Bizanc posebej izrazito prednost, je bila obsežna vojaška literatura. Če je bila na Zahodu vojna obrt, je bila v Bizancu znanost. Poleg vrste manjših sestavkov, napisanih na določeno temo,⁵¹ naj omenimo odlične in zelo vsestranske priročnike za visoke vojaške poveljnike, ki so jih napisali ali dali napisati cesarji sami. Kot prvi v tej seriji je nastal za časa Mavrikija (582–602) *Strategikon*, sistematično sestavljeno delo, ki obravnava taktiko, vojaško pravo ter življenje v vojašnici in na pohodu. Po zgledu Mavrikijevega *Strategikona* so nastali podobni, ustrezno aktualizirani priročniki cesarjev Leona VI, Nikeforja II. Foke, Konstantina VII. Porfirogeneta.⁵² Prav omenjeni literaturi se imamo zahvaliti, da danes bizantinsko armado poznamo mnogo bolje kot ustroj in delovanje srednjeveških evropskih vojska.

Poleg izdelane doktrine se je bizantinska vojska lahko oprla na napredno denarno gospodarstvo. Bogastvo Konstantinopla je celo v času kriz vedno znova osupnilo zahodnjake. Razvita obrt ter živahno trgovanje s sosednjimi deželami sta – vsaj v idealnih razmerah – prispevala v cesarsko blagajno za evropske pojme ogromna sredstva, s katerimi je država lahko vzdrževala

⁴⁹ The Art Of Warfare In Western Europe, 85–86, 91, 89–91.

⁵⁰ Prim. Medieval Warfare, 93.

⁵¹ Npr. dva priročnika za obleganje iz 10. st. avtorja Herona iz Bizanca. Gl. D. F. Sullivan, *Siegecraft; Two Tenth-Century Instructional Manuals by »Heron of Byzantium«*, Dumbarton Oaks 2000.

⁵² W. E. Kaegi jr., *Political Activity Of The Armies Of The Byzantine Empire*, v: *On Military Intervention*, ur. Morris Janowitz, 1971; vol. 2, *Papers of the Armed Forces & Society Group*, World Congress of Sociology, Varna, 1970, str. 8–9.

izurjene in prvovrstno opremljene enote. Paradoksalno pa noben od teh dveh dejavnikov ni prinašal tako otipljivih prednosti, kot bi to nemara upravičeno pričakovali. Drugače kot v zahodnoevropskem, pa tudi muslimanskem svetu bizantinska civilizacija ni bila naklonjena militarizmu. Vojne ni povečevala niti je ni poskušala opravičevati s teološkega stališča, temveč jo je prej imela za nujno zlo.⁵³ Zaradi tega vojaška služba ni bila posebno privlačna.

Razmerje med vojsko in državo je v Bizancu vseskozi ostajalo na krhkih temeljih. Premočna vojska je vedno pomenila prikrito grožnjo vladarju, ker bi njeni voditelji lahko sčasoma dobili takšno moč, da bi se sami potegovali za prestol. To se je tudi v resnici dogajalo; državni udari so bili v Bizancu nenavadno pogosti, žalostna dediščina Rima.⁵⁴ Ker je bilo vprašanje cesarskega nasledstva in upravičenosti do prestola nedorečeno, take poteze tudi niso bile videti posebno nelegitimne.

Ureditev tem, ki se je začela v 7. st., je bistveno okrepila bizantinsko vojaško moč, saj je ustvarila neke vrste teritorialno obrambo, ki pa ni služila le za obrambo mej, temveč je s svojimi silami mnogo prispevala tudi k ofenzivnim potencialom cesarstva.⁵⁵ Vendar je prinesla tudi nove težave; lokalni poveljniki iz močnih aristokratskih družin, ki so zdaj razpolagali z lastno oboroženo silo, so pogosto ravnali samovoljno ali so se celo odkrito potegovali za prestol. Zelo nevarno je postalo rivalstvo med azijskimi in evropskimi temami, ki je v 11. st. doseglo vrhunec. Prav ta nasprotja so veliko pripomogla h katastrofi pri Mantzikertu l. 1071.⁵⁶

V začetku 11. st. je bizantinsko cesarstvo še imelo na razpolago močno, sodobno opremljeno in dobro izurjeno armado, ki je uspešno varovala meje in ponovno osvojila nekatera izgubljena ozemlja. V naslednjih desetletjih pa je zaradi gospodarskih in političnih kriz ta učinkoviti sistem zamrl. Velikost cesarske armade je pod Konstantinom X. (1059–1067) močno upadla.⁵⁷ Temska ureditev je postopoma razpadla, Bizanc se je pod pritiskom nevarnih sosedov umikal na vseh frontah – v Italiji, Mali Aziji in na Balkanu. V ozračju dvornih spletk in spopadov med rivalskimi družinami se je pod vladavino enako nesposobnih naslednikov niz neuspehov nadaljeval.

Na predvečer prve križarske vojne se je Aleksij Komnen, general, ki se je tudi sam povzpел do cesarskega prestola z orožjem, znašel v nezavidljivem položaju. Njegov predhodnik mu je zapustil prazno blagajno in državo brez omembe vredne vojske, ki bi skorajda postala plen Roberta Guiscarda.⁵⁸ Le skrajni ukrepi Aleksija Komnena in zvišana strategija izigravanja so obvarovali cesarstvo pred normanskimi avanturisti in za silo utrdili meje. Njegova daljnosežna politika pa je obrodila tudi nekatere nepredvidene rezultate – predvsem prvo križarsko vojno, ki jo je spodbodla prav bizantinska diplomacija, ne da bi pričakovala sam svoj razvoj dogodkov, ki na koncu ni povsem koristil Bizancu.⁵⁹

Aleksij se je pri reorganizaciji vojske spopadal z orjaškimi ovirami. V razmeroma malo militarizirani državi, ki je povrhu vsega še pred kratkim izgubila maloazijske teme, ki so vseskozi veljale za glavni rezervoar rekrutov,⁶⁰ ni bilo mogoče nanovačiti dovolj moštva. S podobnimi težavami se je sicer rimski imperij soočal že v pozni antiki. Aleksij je moral armado zgraditi tako rekoč iz nič⁶¹ – kljub prizadevanjem, da bi jedro vojske sestavil iz

⁵³ *Political Activity Of The Armies Of The Byzantine Empire*, 6.

⁵⁴ *Political Activity Of The Armies Of The Byzantine Empire*, 5, 7.

⁵⁵ E. McGeer, *Sowing The Dragon's Teeth: Byzantine Warfare In The Tenth Century*, Dumbarton Oaks 1995, 198–199.

⁵⁶ *Political Activity Of The Armies Of The Byzantine Empire*, 22.

⁵⁷ S. Runciman, *Geschichte der Kreuzzüge*, München 2001, 61.

⁵⁸ *The Alexiad*, 27–43, 89–90.

⁵⁹ *Geschichte der Kreuzzüge*, 97.

⁶⁰ *Political Activity Of The Armies Of The Byzantine Empire*, 13.

⁶¹ *The Alexiad*, 89–90. O težavah s slabo izurjenimi enotami in vadbi rekrutov prim. *The Alexiad*, 94, 119.

domačih mož,⁶² se je moral, podobno kot njegovi predhodniki, opreti na najemnike, ki so že od srede 10. st. tvorili velik del bizantinske vojske. Odvisnost od tujih vojakov je bila dolgoročno neugodna; pisana etnična sestava najemnikov⁶³ je sama po sebi predstavljala oviro, saj je bila vsaka etnična skupina vojakov vajena lastnega načina bojevanja, toliko teže (ali kratko malo nemogoče) pa jih je bilo med sabo uskladiti, da bi se podredili enotni bizantinski taktiki. Nadalje so najemniki, med katerimi so imeli poleg Turkov, Nemcev ter cesarjeve Varangijske garde pomembno vlogo Normani, poleg velikega finančnega bremena predstavljali tudi faktor nezanesljivosti. Razen najboljših doma nanovačenih kontingentov, kakršni so bili npr. elitni »nesmrtniki«, in Varangijske garde iz skandinavskih oz. angleških najemnikov je bila lojalnost enot v kritičnih trenutkih vprašljiva. Prav izdaja najemniških enot je zapečatila usodo bizantinske vojske pri Mantzikertu.⁶⁴

2.2 Orožje in oprema

Brez zadržka lahko rečemo, da v širšem sredozemskem prostoru nobena srednjeveška država ni premogla dostopa do bolj raznolike vojaške tehnologije kot Bizanc. V mnogočem je bil tudi tu opazen vpliv starega Rima, ki je bil glede vojske vseskozi zelo pragmatičen. Rimski vojskovodje niso imeli nikakršnih zadržkov do sprejemanja tujega orožja ali opreme, če se je ta izkazala za boljšo od obstoječe domače. Enako je veljalo za Bizanc, ki je bil tako zgodovinsko kot zemljepisno veliko stičišče različnih vplivov. Kljub dostopu do tako velikega spektra tehnologij je dejanska kakovost vojakove opreme v Bizancu močno nihala glede na trenutno ekonomsko stanje. To je bilo v začetku vladavine Aleksija Komnena slabo, zato je edino smiselno pričakovati, da je bila tudi opremljenost vojske v tem času slabša od standardov, predpisanih v *Praecepta militaria*⁶⁵ približno stoletje prej.

Bizantinska konjenica v tem času je nosila več vrst oklepa. Srednja konjenica, ki je bila najštevilnejša in del katere – *prokoursatores* – je opravljal tudi izvidniške naloge, je nosila verižno srajco ali lahek luskasti, morda lamelni *klibanion*, ki je najbrž pokrival samo trup. Glavo jim je varovala čelada. Nekateri so bili oboroženi z lokom, večina pa s kopjem. Kot sekundarno orožje sta jim služila meč in buzdovan.⁶⁶ *Prokoursatores* so s seboj vodili tudi rezervnega konja, kar je nedvomno bistveno povečalo razdaljo, ki so jo lahko brez prekinitev prepotovali v določenem obdobju.⁶⁷

Praecepta militaria glavno ofenzivno vlogo namenjajo supertežki konjenici, katafraktom, od nog do glave pokritim z verižnim, luskastim in lamelnim oklepom, s katerim so bili zaščiteni tudi njihovi konji.⁶⁸ V Aleksijevem času je bil ta starodavni in še vedno zelo učinkovit oborožitveni sistem le še arhaična posebnost, zato pa je toliko večji pomen pripadel lokostrelcem

⁶² V ta namen je ustanovil tudi elitno udarno enoto mladeničev iz starih vojaških družin – archontopouli. The Alexiad, 182.

⁶³ Sowing The Dragon's Teeth, 201; gl. tudi opis bizantinske vojske v pesmi Al-Mutanabija, Sowing The Dragon's Teeth, 196.

⁶⁴ Geschichte der Kreuzzüge, 63; prim. The Alexiad, 63–64.

⁶⁵ Sowing The Dragon's Teeth, 3–78.

⁶⁶ Sowing The Dragon's Teeth, 23, 39.

⁶⁷ Sowing The Dragon's Teeth, 39.

⁶⁸ Podobno supertežko konjenico so poznali že Sarmati, kakor je razvidno z upodobitev na stebru Marka Avrelija, pod sarmatskim vplivom pa se je razširila tudi v Perziji. V času poznega cesarstva so jo prevzeli tudi Rimljani. Kasneje so podoben koncept uporabili Avari, v manjši meri pa tudi druga stepska ljudstva. Prim. Maurice's Strategikon, 116; Sowing The Dragon's Teeth, 35, 37. Glavna študija o lamelnem in luskastem oklepu je še vedno B. Thordeman, The Armour From The Battle Of Wisby 1361, 2001, 245–284.

Slika 1: Upodobitev samostrela iz poznega 11. stol.; dobro je razviden način napenjanja, ki se sklada z opisom Ane Komnene (M. Keen, *Medieval Warfare*, Oxford 1999)

na konjih, pretežno turkopolom – turškim najemnikom v bizantinski službi. Ti so bili oboroženi izključno z refleksnim lokom, mečem, *klibanionom* in čelado, njihovi konji pa sploh v kasnejših obdobjih niso bili oklepljeni.⁶⁹ Obstajala je tudi lahka konjenica. Njena oborožitev ni bila natančneje predpisana,⁷⁰ domnevamo pa lahko, da je nosila orožje za bližinski boj.

⁶⁹ Prav tam.

⁷⁰ Sowing The Dragon's Teeth, 39.

Slika pehote v tem obdobju je manj bleščeča. Kot ponovno najmnogičnejša veja bizantinskih oboroženih sil je bila opremljena dokaj skromno, zlasti v primerjavi s konjenico. Po standardih 10. in 11. st. težka pehota ni nosila nikakršnega oklepa, temveč le kratko tuniko (morebiti podloženo, kar pa iz besedila ni neposredno razvidno) iz bombaža ali grobe svile;⁷¹ oborožena je bila z dolgimi sulicami,⁷² za bližinski boj pa je bila opremljena še z mečem, buzdovanom ali sekiro.⁷³ Lahka pehota je bila oborožena z dvema lokoma ter 50 do 100 puščicami. Nosila je tudi majhne ščite, meče ali sekire ter prače.⁷⁴ V boju ne bi lokostrelcem zaloga puščic, ki so jo nosili s sabo, najbrž zadostovala niti za 10 minut, če upoštevamo, da izurjen lokostrellec lahko po splošnih ocenah ustrelil približno dvanajstkrat v minuti. Zato je bil del vojakov zadolžen, da je sprotno prinašal puščice.⁷⁵ V sklopu pehote so bile tudi pomožne enote. Mednje je spadala lahka pehota, nekaj podobnega, kot so bili v času rimske republike veliti. Oboroženi so bili z metalnimi kopji in pračami, njihova naloga pa je bila z razdalje ovirati premike sovražnih enot ter po možnosti razbiti njihovo formacijo z izstrelki. Za podporo so bili namenjeni še *menavlatoi*, težka pehota, oborožena s protikonjeniškim orožjem na drogu – *menavlionom*.⁷⁶ Natančna oblika tega orožja ostaja predmet ugibanja; po nekaterih domnevah je bil *menavlion* podoben srednjeveški glefi ali pa tudi zelo masivni sulici, podobni flamskemu goedendagu. Tako »veliti« kot *menavlatoi* so nosili tudi majhne ščit.

2.3 Taktika in strategija

Zaradi svojega izpostavljenega položaja je bila strategija Bizantinskega cesarstva, tradicionalno obkroženega s sovražnimi sosedi, usmerjena k preživetju. Kot smo že omenili, bizantinska civilizacija ni bila izrazito militaristična; vojaške sposobnosti in uspehe je sicer cenila, vendar ji niso pomenili najvišje vrednote. Bizanc se je prebijal skozi srednji vek s spremenljivo vojno srečo. Obširna ozemlja je izgubil med veliko selitvijo ljudstev, drugi resen udarec mu je zadalo bliskovito širjenje islama. Toda cesarstvo je kljub temu preživelo, si vedno znova opomoglo in si ob ugodnih okoliščinah poskusilo povrniti izgubljeno.

Bizantinska doktrina je bila torej v skladu z zgornjimi smernicami zasnovana defenzivno. Zagovarjala je, da v vojni šteje predvsem preživetje, zato uporaba najrazličnejših zvijač ni pomenila nič nečastnega. K temu spadajo pretkana diplomacija, vohunjenje, podkupovanje, vnašanje razdora v sovražnikove vrste. Še več, z enakovrednim ali močnejšim nasprotnikom se nima smisla spopadati, ker bi bile izgube tudi v primeru malo verjetne zmage občutne. Če je le mogoče, naj se sovražnika izčrpa brez boja. Kadar pa je spopad neizbežen, naj se odvije na terenu, ki je ugoden za bizantinsko vojsko. Do bitke naj pride le, ko so vsi dejavniki kar najbolj v prid Bizancu. Tedaj je verjetnost za zmago velika. Ker pa nič ne sme biti prepuščeno naključju, naj bo vojska dobro izurjena, sistematično urejena, vodijo pa naj jo trezni, izobraženi generali.⁷⁷

⁷¹ Prim. Sowing The Dragon's Teeth, 185.

⁷² Dolžina bizantinske pehotne sulice ostaja slabo razrešeno vprašanje. Tako Praecepta militaria kot Taktika določata dolžino sulice 25 do 30 spithamai, kar bi po standardnih merah (1 spithame = 23,4 cm) zneslo orjaških 5,9 do 7 m. Sowing The Dragon's Teeth, 15, 91, 370. Sulice takšne dolžine so se sicer uporabljale pri makedonski falangi in poznosrednjeveških sulicarjih ter novoveških pikenirjih, razpoložljivi dokazi pa kažejo, da je bila bizantinska sulica v 11. st. bistveno krajša. Verjetna razlaga je, da sta imela pisca zgornjih priročnikov v mislih drugačne mere in je zato pri preračunavanju prišlo do napake. Prim. Sowing The Dragon's Teeth, 63.

⁷³ Sowing The Dragon's Teeth, 13, 15, 89, 91.

⁷⁴ Sowing The Dragon's Teeth, 15, 89.

⁷⁵ Sowing The Dragon's Teeth, 21.

⁷⁶ Sowing The Dragon's Teeth, 17, 93.

⁷⁷ Maurice's Strategikon, 23, 64. Sowing The Dragon's Teeth, 51, 143.

Vpliv razvite vojaške stroke je neizogibno oviralo dejstvo, da so bili poveljniki bizantinskih armad ponavadi izbrani na podlagi družinskega ugleda in bogastva, ne pa zaradi vojaških izkušenj ali znanja. V tej luči je potrebno tudi interpretirati bizantinske vojaške priročnike. Nikakor ni naključje, da že Mavrikijev *Strategikon* kakor tudi kasnejši priročniki posvečajo veliko pozornosti najosnovnejšim vprašanjem, za katera bi sicer mislili, da so samoumevna – poveljevanju, logistiki in ureditvi enot, in sicer zato, ker mnogi poveljniki niso ustrezno obvladali niti tega temeljnega znanja.

Nadalje so bile vojaške zmogljivosti cesarstva omejene, meje pa dolge in zelo ranljive. Bizantinski generali so se zato izogibali staviti vse na eno samo odločilno bitko proti močnemu nasprotniku, kajti tedaj bi imel poraz katastrofalne posledice. Zgodovina je bila dovolj dobra učiteljica – Rimsko cesarstvo je tak uničujoč pretres doživelo pri Adrianoplu l. 378, Bizanc pa je doživel lastno ponovitev pri Mantzikertu l. 1071. Zato je razumljivo, da je strah pred vnovično katastrofo podobnih razsežnosti močno zaznamoval bizantinsko strategijo.

Zahvaljujoč ohranjeni vojaški literaturi moremo teoretični ustroj bizantinske vojske v 10. in začetku 11. st. rekonstruirati z zavidljivo natančnostjo. V primerjavi s svojimi sosedi je Bizanc premogel izvrstno vojaško organizacijo z jasno verigo poveljevanja. Vojaki so bili razdeljeni na številčno določene enote po decimalnem principu z lastnimi častniki. Prav tako so večje enote na podlagi izkušenj vsebovale natanko določeno razmerje različnih vej, npr. težke pehote, lokostrelcev in pomožnih enot. Na bojišču so delovale v standardiziranih, poenoteni formacijah, v katerih je imel vsak vojak jasno oddeljeno mesto. Ne tedanji Zahod niti muslimanski svet nista premogla česa podobnega; celo najbolj disciplinirana stepska ljudstva se v tem pogledu niso mogla primerjati z Bizancem.

Glavno orožje, ki je ubranilo Bizanc v času najhujše krize zgodnjega srednjega veka, je bil slovit »univerzalni« težki konjenik, oborožen tako z refleksnim lokom kot s kopjem. Ta zanimivi in v zgodovini zelo uspešni koncept, izposojen od Avarov,⁷⁸ je združeval veliko ofenzivno moč z dobro gibljivostjo, vendar sta bila urjenje in vzdrževanje takšnih enot izjemno draga.⁷⁹ V 10. in 11. st. je bil zato že opazen premik od visoko profesionalne univerzalne konjenice k večjim, cenejšim in enostavnejšim vojskam, sestavljenim tako iz konjenice kot pehote, ponovno pa se je povečal delež tujih najemnikov, ki so se bojevali tako, kakor so bili vajeni od doma.

Præcepta militaria Nikeforja II. Foke (963–969) kažejo novo podobo bizantinske vojske, kakršna se je z manjšimi spremembami ohranila v 11. st., kot dokazuje *Taktika* Nikeforja Ouranosa. Po njej glavino armade sestavljajo številni, preprosto opremljeni pešaki. Konjenica ima še vedno glavno vlogo, je najboljše opremljena, uničuje sovražne sile v napadu in jih po razbitju formacije zasleduje, je pa relativno maloštevilna. V njej je več različno opremljenih rodov, natančno strukturiranih v enote določene velikosti.⁸⁰ Vsaj do zgodnjega 11. st. je še obstajala razmeroma jasna ločnica med oddelki cesarske konjenice (*tagmata*) ter tistimi, nanovačenimi iz provinc (*themata*),⁸¹ vendar je z razkrojem temskega sistema do Aleksijeve dobe ta razlika postala nepomembna.

Osnovna razdelitev enot je za vse vrste konjenice enaka; prevladuje sicer srednja konjenica, večina katere je oborožena s kopjem, manjši del pa z lokom. Na najnižji stopnji je *bandon*, 50 mož s častnikom (*droungarios*), pri čemer dva *banda* v običajni bojni formaciji tvorita eno

⁷⁸ Maurice's *Strategikon*, 116–118.

⁷⁹ Tudi primernih rekrutov, ki bi enako obvladali rabo kopja in loka v sedlu, ni bilo lahko najti. *Strategikon* omenja, naj se tujce, nevajene loka, oboroži le s kopjem in žčitom. Maurice's *Strategikon*, 12.

⁸⁰ Tu se zastavlja dilema, ali imena bizantinskih enot in činov sloveniti ali jih puščati v grškem izvorniku. Da bi se izognili morebitni zmedi ali anahronizmom, je omenjene termine verjetno bolje pustiti v izvorniku.

⁸¹ Sowing The Dragon's Teeth, 370.

linijo (100 mož).⁸² Vsak *bandon* ima lastni prapor za lažjo identifikacijo,⁸³ kar tudi omogoča vojakom, ki so zaostali, da v boju najdejo svojo enoto. *Banda* se povezujejo v turme (*tourma*) pod vodstvom turmarha (*tourmarches*), po tri turme pa tvorijo temo (*thema*).⁸⁴

Za izvidovanje so poskrbeli *prokoursatores*. To je bila izvidnica, opremljena popolnoma enako kot srednja konjenica, le da je delovala samostojno, ločeno od glavne formacije. V sovražnikove vrste je poskušala vnesti zmedo;⁸⁵ v njeno zaščito se je vrnila šele tedaj, ko je grozila nevarnost, da bo sovražnik prešel v napad v dobro urejeni formaciji.⁸⁶ *Prokoursatores* so imeli še druge naloge: bojevali so se proti sovražnim izvidnikom, poveljniku priskrbeli ujetnike, od katerih so lahko izbrskali podatke o nasprotnikovih načrtih. Bili so dovolj dobro oboroženi, da se v ugodnih okoliščinah niso pomišljali zaplesti v odkrit spopad. Zasledovali so tudi bežečega sovražnika.⁸⁷ Formacija 500 *prokoursatores* je v idealnem razmerju vsebovala 100 ali 120 lokostrelcev na konjih, ostali so bili oboroženi s kopjem.⁸⁸ Njihov poveljnik, *strategos* ali *topoteretes*, je ob sebi ves čas imel močno spremstvo (*phoullkon*), po priporočilih tri *bande* ali 150 mož, izvidovanje pa so opravljali ostali konjeniki.⁸⁹

Glavnina srednje konjenice je bila formirana v enote po 500 mož, razporejenih 5 vrst v globino. Vsako vrsto sta tvorila dva *banda*, torej 100 mož, pri čemer so bile prva, druga in zadnja linija konjenikov oborožene s kopjem, tretja in četrta pa sta bili sestavljeni iz lokostrelcev na konju.⁹⁰

```

K K K K K K K K K K K K K K K K K
K K K K K K K K K K K K K K K K K
L L L L L L L L L L L L L L L L L
L L L L L L L L L L L L L L L L L
K K K K K K K K K K K K K K K K K

```

Legenda:

K – konjenik, oborožen s kopjem
L – lokostrellec na konju

Udarno pest je podobno kot na Zahodu predstavljala težka konjenica, v skladu s starodavno tradicijo katafrakti,⁹¹ vendar je bila v 11. st. že sestavljena predvsem iz zahodnih, zlasti normanskih najemnikov. Osnovna napadalna formacija težke konjenice je bila oblikovana klinasto, s topim vrhom,⁹² naskok pa so praviloma izvedli pri precej nizki hitrosti, morda v kasu, in si ves čas prizadevali formacijo ohraniti v kar najboljšem redu.⁹³ Napad je bil usmerjen

⁸² Sowing The Dragon's Teeth, 39.

⁸³ Sowing The Dragon's Teeth, 43, 125.

⁸⁴ Sowing The Dragon's Teeth, 370.

⁸⁵ Sowing The Dragon's Teeth, 41.

⁸⁶ Sowing The Dragon's Teeth, 45.

⁸⁷ Sowing The Dragon's Teeth, 23–27.

⁸⁸ Sowing The Dragon's Teeth, 39, 119.

⁸⁹ Sowing The Dragon's Teeth, 41.

⁹⁰ Sowing The Dragon's Teeth, 41, 121.

⁹¹ Cataphracts and Clibanarii.

⁹² Sowing The Dragon's Teeth, 35, 105, 117.

⁹³ Višja kot je hitrost v naskoku, večji zagon bo imela konjenica in težji bo njen udar. Vendar je naskok v polnem galopu tvegan, ker v njem konjenica ne more ohraniti urejene formacije; močnejši, hitrejši konji namreč začnejo prehitevati počasnejše, zato enota izgubi kohezivnost. Če se to zgodi prekmalu ali če naskok ne doseže zaželenega učinka, ima lahko izguba kohezivnosti za napadalca katastrofalne posledice. Mavrikij zato priporoča konjeniški naskok v kasu, napad v polnem galopu in prosti formaciji pa le proti premaganemu, bežečemu sovražniku. Gl. Maurice's Strategikon, 38–39; Sowing The Dragon's Teeth, 307.

naravnost na sovražnikovega poveljnika, kar je bil na srednjeveškem bojišču sploh najpomembnejši cilj.⁹⁴

Sodelovanje med pehoto in konjenico je bilo ključnega pomena; konjenica je spopad začela načeloma v notranjosti votle štirikotne pehotne formacije, v razmiku 6 do 7 m od zadnje vrste pešakov.⁹⁵ Kadar pa je bila vojska sestavljena pretežno iz konjenice, kar je bila v 11. st. prej izjema kot pravilo, so bili konjeniki razdeljeni na 16 enot v štirih linijah v obliki šahovnice. Med tretjo in četrto linijo je varno zaščiten počival pratež, zadnja četrta linija pa je imela v glavnem obrambno funkcijo, zato je bila lahko tudi številčno šibkejša od ostalih treh.⁹⁶ Razdalja med linijami je znašala streljaj z lokom,⁹⁷ povsem zadaj pa je čakala še manjša rezerva konj za tiste jezdece, ki bi v boju izgubili svojo žival.⁹⁸

Če je vojska premogla katafrakte oz. težko konjenico, so bili ti nameščeni v klinu v sredini prve linije, na krilih in za njim pa srednja konjenica. Na skrajnem levem in desnem krilu je bilo razporejenih še po sto konjenikov, pretežno lokostrelcev in nekaj kopjanikov. Njihova naloga je bila na desnem boku obiti sovražno formacijo, na levem boku pa sovražniku preprečiti enak manever.⁹⁹ Posebej pomembna je bila vloga lokostrelcev na konju, ki so s puščicami podprli naskok težke konjenice.¹⁰⁰ Še bolj do izraza je prišla, kadar je sovražnik razpolagal z mnogoštevilno lahko konjenico, ki jo je bilo treba zadrževati v varni razdalji.¹⁰¹ Po razbitju sovražnikove formacije so težko oboroženi jezdeci zasledovanje prepustili lažji in gibčnejši srednji konjenici.¹⁰²

Kljub močni konjeniški tradiciji je konec 11. st. v Bizancu v praksi vsaj po številu že dolgo prevladovala pehota. Tudi pehotne enote so bile natančno strukturirane z jasno verigo poveljevanja. *Kontoubernia* oz. desetnija ima na čelu dekarha; je osnovna celica pehote, v kateri so zbrani možje, ki so si med sabo v sorodu ali pa se osebno poznajo, kar bistveno okrepi vezi med njimi. Višja enota je stotnija, ki jo vodi hekatontarh, pomagata pa mu še dva pentekontarha, vsak poveljuje 50 možem. Še večja enota je taksiarhija pod vodstvom taksiarha, 1000 mož, od katerih je 400 mož težke pehote (sulicarjev), 300 lokostrelcev, 200 mož lahke pehote z metalnimi kopji in pračami ter 100 mož posebne težke pehote (*menavlatoi*), oboroženih s protikonjeniškim orožjem na drogu. Taksiarhija je bila torej že prava pehotna vojska v malem, ki je bila na bojišču sposobna samostojno izpolniti določen spekter nalog.¹⁰³

Podobno kot v Zahodni Evropi je bila pehoti določena manj ugledna, prvenstveno obrambna vloga. Ofenzivne naloge pa so bile v glavnem naloga konjenice, ki je na začetku bitke praviloma stala v drugi vrsti, za zaščitno linijo pehote.¹⁰⁴ Le v redkih primerih, ko je imel poveljnik na voljo posebej številne konjeniške sile, jih je postavil na prvo linijo.¹⁰⁵ Klasična bizantinska formacija tega časa je bila prilagojena prav takšnemu defenzivno-ofenzivnemu sode-

⁹⁴ Sowing The Dragon's Teeth, 47, 127.

⁹⁵ Sowing The Dragon's Teeth, 21, 33.

⁹⁶ Taktika pravi, naj imajo enote zadnje linije le po 100 mož namesto običajnih 500. Sowing The Dragon's Teeth, 125.

⁹⁷ Z današnje perspektive je to zelo vprašljiva razdalja, saj je povsem odvisna od vrste in moči loka ter načina streljanja – ali z merjenjem, kjer bi bila skrajna daljava okrog 80 m, ali pa pod kotom do skrajnega dometa loka, kar bi bilo morda 200 m. Upoštevati je treba, da je konjeniški lok načeloma zaradi lažje uporabe iz sedla nekoliko šibkejši od takšnega, s kakršnim ravna pešak, da ga je lažje napeti, kar pa mu je tudi zmanjšalo domet. Sowing The Dragon's Teeth, 43, 125.

⁹⁸ Prav tam.

⁹⁹ Sowing The Dragon's Teeth, 41, 123.

¹⁰⁰ Sowing The Dragon's Teeth, 47, 127–129.

¹⁰¹ Sowing The Dragon's Teeth, 49.

¹⁰² Sowing The Dragon's Teeth, 29, 31.

¹⁰³ Sowing The Dragon's Teeth, 13, 17, 89–95. Prim. The Alexiad, 94.

¹⁰⁴ Sowing The Dragon's Teeth, 21.

¹⁰⁵ Sowing The Dragon's Teeth, 41.

lovanju pehote in konjenice. Pehota, razdeljena na 12 enot, se je glede na teren in ostale okoliščine postavila v kvadratno ali pravokotno formacijo, znotraj katere je bila dobro zaščiten konjenica. Ta je lahko trenutku, ko je bilo to potrebno, krenila v naskok ali obkolitveni manever skozi vrzeli med pehotnimi enotami kjerkoli v formaciji.¹⁰⁶

Ker je bila vloga bizantinske pehote na bojišču bolj statična, je bila temu primerno preprostejša tudi njena taktika. Od pešaka se ni pričakovalo, da bo na bojišču izvajal zapletene manevre, temveč je v prvi vrsti služil za obrambo konjenice. To je bila še ena značilnost, tipična za svoj čas. Dolga sulica je teoretično dajala težki pehoti dobre možnosti, da zaustavi konjeniški naskok, vendar je bilo slednje bolj kot od oborožitve same odvisno od discipline in izurjenosti pešakov, ki v 11. st. tudi v Bizancu nista bili vedno na visoki ravni. Očitno je, da je konjeniški naskok bizantinske generale močno skrbel, zato so poskušali razviti ustrezno taktiko, ki bi pehoti dajala boljše možnosti.

Osnovna pehotna formacija v *Praecepta militaria* je bila taksiarhija, 1000 mož. V globino je merila 7 vrst, od katerih so srednje tri sestavljali lokostrelci. Spredaj in zadaj sta stali še po dve vrsti suličarjev, vsaka obrnjena v svojo stran, zaradi česar se je takšna formacija lahko branila tako pred frontalnim napadom kot napadom v hrbet.¹⁰⁷

```

d d d d d d d d d d d d d d d d d
d d d d d d d d d d d d d d d d d
l l l l l l l l l l l l l l l l l l
l l l l l l l l l l l l l l l l l l
l l l l l l l l l l l l l l l l l l
p p p p p p p p p p p p p p p p p
p p p p p p p p p p p p p p p p p

```

Legenda:

d, p – suličar

l – lokostrellec

Suličarji in lokostrelci so tvorili jedro taksiarhije. Da so se mogli v začetni fazi spopada nemoteno razviti v zgornjo formacijo, je poskrbelo ostalih 300 mož v pomožnih enotah. Pomožna lahka pehota, torej metalci kopij, pračarji ali dodatni lokostrelci, so zapustili glavnino vojske skozi presledke med pehotnimi enotami ter se z razdalje zapletli v praske s sovražnikom. Ko se je spopad razvil v metež, so se spet umaknili nazaj za težko pehoto in lokostrelce ter od zadaj prek njihovih vrst obstreljevali sovražnika.¹⁰⁸ Po potrebi so podprli tudi konjenico v napadu.¹⁰⁹

Menavlatoi so delovali kot posebna težka pehota, zelo učinkovita v spopadu s sovražno konjenico. Žal ni povsem jasno, kakšno orožje je bil *menavlion* v resnici. Opravljal je podobno funkcijo kot v poznem srednjem veku flamski *goedendag*, švicarska helebarda ali husitski cepec. Pehoti je omogočal, da se s konjeniki spopade na srednji razdalji, kjer dolga pehotna sulica ni bila več uporabna. *Menavlatoi* so se sprva postavili neposredno pred prvo vrsto suličarjev kot ščit proti konjenici, v boju proti pehoti pa so napadli z boka; *Praecepta* zelo jasno naročajo, da morajo *menavlatoi* s suličarji tesno sodelovati, sicer ne bodo učinkoviti.¹¹⁰

¹⁰⁶ Sowing The Dragon's Teeth, 31, 33.

¹⁰⁷ Sowing The Dragon's Teeth, 17, 91.

¹⁰⁸ Prav tam.

¹⁰⁹ Sowing The Dragon's Teeth, 103.

¹¹⁰ Sowing The Dragon's Teeth, 19, 95.

Proti konjeniškem naskoku se celotna formacija nekoliko preuredi. Ena od zadnjih dveh vrst sulicarjev se pridruži prvima dvema; to stori tako, da vsaka polovica stotnije pod svojim pentakontarhom zapusti formacijo na svojem boku in se v redu pridruži prvima linijama težke pehote. Zdaj so proti konjenici uprte tri vrste dolgih sulic, kar je že mogočna ovira, spredaj pa so razporejeni še *menavlatoi*.¹¹¹ Njihovo orožje je učinkovito proti konjeniku tudi v bližinskem boju, zato lahko v metežu zaščitijo sulicarje, ki so v borbi od blizu bolj neboljeni.

```

m m m m m m m m m m m m m m m m
d d d d d d d d d d d d d d d d
d d d d d d d d d d d d d d d d
d d d d d d d d d d d d d d d d
l l l l l l l l l l l l l l l l l
l l l l l l l l l l l l l l l l l
p p p p p p p p p p p p p p p p

```

Legenda:

m – *menavlatos*

Zgornja formacija v 11. st. ni več zadostovala. Bila je preplitva za učinkovito obrambo proti vse močnejši težki konjenici, ki je zbujala strah med bizantinsko vojsko. Zato so pehotno formacijo preprosto podvojili v globino. Poleg veliko večje trdnosti formacije je bil ta manever tudi precej nezahteven in lahko izvedljiv na bojišču.¹¹²

V resnici ni zanesljive obrambe pred naskokom težkih konjenikov zagotavljala niti poglobljena pehotna formacija. Aleksij že v vojni proti Robertu Guiscardu ni našel pravega odgovora na naskok normanskih vitezov. Pomagal si je z zvijačami in priložnostnimi protiukrepi. Sovražni naskok je poskušal razbiti s puščicami in kopji ter zaščitil bojno črto z železnimi konicami, na katere naj bi se nataknili sovražni konji; svojo pehoto je opremil celo s posebnimi vozovi, ki naj bi služili kot nekakšni premični bunkerji in protikonjeniške ovire. Praktično pa se ni izkazala nobena od takšnih zasilnih rešitev; niti bizantinski pehoti konec 11. st. ni uspelo, da bi razvila resnično učinkovite metode obrambe proti konjeniškem naskoku.¹¹³

3. Seldžuški Turki

3.1 Izvor

Konec 11. st. so bili Seldžuki v prostoru Male Azije in Bližnjega vzhoda še razmeroma mlada sila. Tako kot ostala turška plemena so tudi Seldžuki izvirali iz ogromnega negostoljubnega prostora Srednje Azije, doma številnih ljudstev, ki so usodno zaznamovala svetovno zgodovino. Kot sorodniki Guzov in Kipčakov so v 10. st. prvič trčili ob obrobje muslimanskega sveta.¹¹⁴

Stik z islamom je globoko vplival na Seldžuke. Njihovemu tradicionalnemu miselnemu svetu nomada je pripojil ideal fanatičnega borca za vero, gazija, kar je bila za bojovito ljudstvo s stepe povsem naravna kombinacija, ki je samo še pospešila njihov ekspanzionizem.

¹¹¹ Sowing The Dragon's Teeth, 19.

¹¹² Sowing The Dragon's Teeth, 95.

¹¹³ The Alexiad, 123–124.

¹¹⁴ E. Hildinger, Warriors Of The Steppe, 1997, 1–14.

Prestop v islam je vsekakor potekal dalj časa in ni zajel vsega plemena hkrati. Več desetletij so se posamezne skupine Seldžukov udejnavale kot najemniki v muslimanski službi, kjer so bile njihove vojaške sposobnosti zelo cenjene. Njihov pohod pa se je začel l. 1040 z zmago nad Gaznavidi pri Dandanganu, po kateri jim je pripadla večina Irana. Leta 1055 so zavzeli sam Bagdad; nemočni kalif je bil prisiljen priznati njihovo nadoblast, muslimanski svet pa je bil tedaj preveč razdeljen in vojaško prešibak, da bi se lahko postavil po robu novemu valu stepskih konjenikov.¹¹⁵

Četudi je bil glavni cilj Seldžukov osvojitvev muslimanskega sveta, kjer se jim je kot naslednji cilj odpiral Egipt, je bila nadaljnja turška ekspanzija proti zahodu samo še vprašanje časa; v Mali Aziji pa jim je stala na poti povsem drugačna sila, Bizantinsko cesarstvo. Seldžuki so bili z Bizancem pripravljeni skleniti mir, kar pa ni preprečilo stalnega plenjenja obmejnih območij.¹¹⁶

Vpadov v Anatolijo in Armenijo Bizanc ni mogel tolerirati. Ti dve provinci sta bili za cesarstvo življenjskega pomena. Klasična nomadska strategija plenjenja in izčrpavanja nasprotnika več let ni prinesla odločitve, čeprav je hudo opustošila Kapadokijo. Pod novim vladarjem Alpom Arslanom so se napadi še stopnjevali. V naslednjih štirih letih so si Seldžuki dejansko priborili nadzor nad Armenijo, od koder so lahko vdirali še globlje na bizantinsko ozemlje.¹¹⁷ Cesarska vojska s hitrimi roparskimi tolpmi ni bila sposobna učinkovito obračunati, zato je cesar Roman Diogen l. 1071 organiziral veliko protiofenzivo v Armeniji. Vodja Seldžukov Alp Arslan si ni želel odkritega spopada, vendar je do bitke vseeno prišlo. Za Romana Diogena se je končala katastrofalno, z izdajstvom njegovega generala Andronika Dukasa, dezertiranjem normanskih najemnikov in popolnim porazom preostalega dela bizantinske armade pri Manzikertu.¹¹⁸

Seldžška država se je po zaslugi vojaških uspehov zelo razširila. Njena celovitost pa je bila povsem odvisna od moči posameznega vladarja. Ko je Alp Arslan l. 1072 umrl, ga je nasledil nečak Malikšah, ki pa je zadržal resnično oblast le nad Perzijo. Ostala ozemlja pod turškim nadzorom so prešla v roke emirjev, ki so sprva priznavali Malikšahovo nadoblast, sčasoma pa so začeli vladati vse bolj samostojno. Z osvojitvijo stalno naseljenih, civiliziranih in urbaniziranih ozemelj se je za Seldžuke spremenil tudi način življenja. Iz potujočih stepskih pastirjev in bojnikov so se prelevili v razmeroma maloštevilen vojaški sloj, ki je vladal nad podjarmljenim prebivalstvom.¹¹⁹

Na predvečer prve križarske vojne je bila moč Seldžukov hudo razdrobljena. Desetletna vojna za nasledstvo, ki je izbruhnila po smrti Malikšaha, je povzročila težka notranja nasprotja. Malikšahov sin Barkjaruk je skušal slediti zgledu svojega sposobnejšega očeta, vendar do vnovične združitve turških posesti ni prišlo, ker so bili zahodni Seldžuki do njega vseskozi sovražno razporejeni. Pri tem so bili tudi sami notranje razcepljeni; Rum (Anatolija) je priznaval Kilidža Arslana, ki je imel l. 1096 komaj 17 let. Kot sin Sulejmana, seldžškega zavojevalca Anatolije, je imel sicer do nasledstva največ pravic, do oblasti pa se je še kot najstnik v kaosu nasilja med rivalskimi emirji dokopal le s skrajnimi metodami. To seldžško gospostvo je bilo obsežno, vendar so bili njegovi vojaški potenciali omejeni. Za avtohtono grško prebivalstvo Ruma so bili Turki le osovraženi zavojevalci, zato Kilidž Arslan na njihovo pomoč ni mogel računati.¹²⁰

¹¹⁵ A. Ducellier, *Byzanz; Das Reich und die Stadt*, Köln 2000, 189; *Warriors Of The Steppe*, 93.

¹¹⁶ *Byzanz; Das Reich und die Stadt*, 189–190.

¹¹⁷ *Geschichte der Kreuzzüge*, 60–61.

¹¹⁸ Prav tam. Gl. tudi *Warriors Of The Steppe*, 93–95.

¹¹⁹ *Geschichte der Kreuzzüge*, 75–78.

¹²⁰ A. Maalouf, *Der Heilige Krieg der Barbaren*, München 2001, 16–17.

Najpomembnejši Kilidž Arslanov sosed je bil Danišmend. Njegova država se je razprostirala na vzhodnem obrobju Anatolije, kjer je bila stalen trn v peti Kilidža Arslana. Odnosi med vladarjema so bili sovražni, veliki spopad med njima samo vprašanje časa. Edinole Danišmendova pobožnost je dajala upanje, da bo ob splošni nevarnosti za islam morebiti pripravljen pozabiti na stare spore in delovati v skupno dobro muslimanov.¹²¹

Egejska obala zahodne Male Azije s številnimi otoki je pripadala emirju v Smirni (Izmir), svaku Kilidža Arslana. Ob prihodu križarjev je bil ta obalni emirat z nekoč močno mornarico morskih roparjev na tako trhljih nogah, da so se tamkajšnji turški velikaši umaknili že ob sami novici o padcu Nikeje, ne da bi sploh pripravili obrambo.¹²²

Dalje proti vzhodu je ležala Antiohija, v turških rokah šele od leta 1085. Malikšah je oblast nad mestom poveril Jagi Sijanu. Kakor je bil Jagi Sijan teoretično podrejen halabskemu vladarju Ridvanu, je v devetdesetih letih dejansko dosegel neodvisnost.¹²³ V resnici pa je bil njegov položaj vse prej kot močan, saj so bili šele pred kratkim podjarmljeni meščani Turkom izrazito nenaklonjeni.

Drugi dve pomembni seldžuški gospodstvi v neposredni sosesčini sta bili mestni državi Halab (Aleppo) in Damask. Ridvan, vladar Halaba, in Dukak, vladar Damaska sta bila po rodu brata, vendar nespravljliva sovražnika. Ridvan se je na prestol povzpel s pomočjo spletk in umorov; očitali so mu tudi, da je le igrača v rokah svetovalca sumljivega slovesa, ki naj bi izhajal iz sekte asasinov. Da bi se znebil tekmecev, je dal Ridvan pomoriti svoje mlajše brate. Eden od njih, Dukak, pa je ušel in se zatekel v Damask, kjer so ga oklicali za mestnega vladarja. Od tedaj naprej je med bratoma vladala stalna napetost v ozračju, polnem sumničenj.¹²⁴

Za skupno obrambo seldžuške države je bilo takšno stanje v Siriji in Palestini pogubno, ker lokalni velikaši vse do zadnjega niso bili pripravljeni iskreno sodelovati. Ko so križarji že korakali preko Male Azije, se je za trenutek zdelo, da bo medsebojne spore rešil Kerboga, mosulski atabeg in vojskovodja abasidskega kalifa. Kerboga, mameluk in prekaljen borec, se je lahko ob kalifovi avtoriteti oprl na sile iz vse Perzije in Mezopotamije.¹²⁵ Toda samoljubje, ki ga je izražal do podrejenih emirjev, in častihlepje, s katerim se je lotil urejati krizne razmere, sta močno omajala njegov položaj. Na koncu je zaradi nesloge med emirji, še posebej pa splošnega nezaupanja zahodnih Seldžukov do vzhodnih, propadel tudi Kerbogov poskus.

Tako kot številna druga nomadska ljudstva, prej Huni in Avari ter pozneje Mongoli, so bili tudi Seldžuki konjeniki, oboroženi predvsem z lokom in puščicami. Njihov način vojskovanja je bil povsem v skladu s stepsko tradicijo in tudi še desetletja potem, ko so se naselili na Bližnjem vzhodu, se ni mnogo spremenil. Ko so se križarji srečali s silami Kilidža Arslana, so naleteli na vojsko, ki je bila organizirana še povsem na nomadski način, sestavljena izključno iz konjenikov lokostrelcev.¹²⁶

Čeprav so imeli Turki prevladujoč vojaški vpliv v bližnjevzhodnem prostoru, pa kot prišleki vendarle niso mogli izriniti nekaterih drugih starejših konceptov. Zlasti v Iranu je imela močne korenine tudi težka, celo supertežka konjenica, po kateri so se zgledovali tako stari rimski kot bizantinski katafrakti. Del te stare vojaške elite je preživel tudi turško invazijo; *Gesta* omenjajo takšno supertežko konjenico Agulanov v bitki pred Antiohijo, sestavljeno iz težko oboroženih

¹²¹ Der Heilige Krieg der Barbaren, 24.

¹²² Der Heilige Krieg der Barbaren, 27–28.

¹²³ Geschichte der Kreuzzüge, 203.

¹²⁴ Der Heilige Krieg der Barbaren, 36–37.

¹²⁵ Geschichte der Kreuzzüge, 78; Der Heilige Krieg der Barbaren, 41–44.

¹²⁶ Prim. The First Crusade, 65, 149, 181–183; R. Hill, The Deeds Of The Franks And The Other Pilgrims To Jerusalem, Oxford 1962, 14–15 itd.

jezdecev na oklepljenih konjih, katafraktov, ki so uporabljali le meč in so bili v boju tako rekoč neranljivi.¹²⁷

3.2 Orožje in oprema

Glavno turško orožje je bil refleksni lok. To je bilo tako za izdelavo kot uporabo zahtevno orožje, ki pa je ponujalo številne prednosti. Refleksni lok je bil v osnovi sestavljen iz treh različnih materialov: lesene osnove, koščenih ploščic ali roževine ter primerno obdelanih živalskih kit. Na notranji krivini loka, torej strani, obrnjeni proti lokostrelcu, so bile na leseno osnovo z močnim živalskim lepilom prilepljene ploščice iz kosti ali roževine. Na zunanji strani so bile na podoben način pritrjene kite, ki so delovale kot močna elastika. Kombinacija roževine in kit je delovala kot silovita vzmet na principu potiska in potega. Takšen lok je bil v nenapetem stanju ukrivljen v obratno smer, kar mu je dalo pri razmeroma majhni skupni dolžini z napeto tetivo veliko moč. Celoten lok je bil nato ovit še z drevesno skorjo, usnjem ali podobnim materialom ter opremljen s koščenimi vrhovi z vrezanimi utori za tetivo.¹²⁸

Refleksni lok je bil torej pretanjeno orožje; za njegovo izdelavo resda ni bila potrebna napredna tehnologija, zato pa obilo spretnosti in ogromno časa. Sušenje lepila je trajalo več mesecev, ob tem pa je bilo priporočljivo posamezne faze dela opraviti v različnih letnih časih. Vendar pa so bili vsi materiali, potrebni za izdelavo refleksnega loka, dostopni tudi v stepi. Za nomadskega konjenika je bil takšen lok idealno orožje, uporabno tako za lov kot boj. Bil je dovolj kratek, v povprečju okoli 130 cm, da je bilo mogoče z njim učinkovito ravnati tudi s konjskega hrbta, pri tem pa je še zmeraj premogel dovolj moči, da so bili njegovi izstrelki smrtonosni. Česa takega primitivnejši leseni loki, izdelani iz enega kosa, niso zmogli.¹²⁹

O učinkovitem dometu refleksnega loka se je mnogo pisalo, vendar pogosto brez kakršnih koli praktičnih izkušenj. Streljanje z lokom je zaradi veliko bolj strme krivulje in nižje izhodne hitrosti izstrelka mnogo težje kot z ognjenim orožjem, ki smo ga danes bolj vajeni, še posebno proti premični tarči. Na podlagi praktičnih preizkusov lahko zaključimo, da je bil za pešaka domet ob merjenem streljanju na individualno tarčo v velikosti človeka nekje med 60 in 80 m, odvisno od vrste in moči loka, ki se je morda gibala okoli 70 liber ali več, ter mase puščice. Za konjenika med ježo je bila ta razdalja razumljivo bistveno krajša, po nekaterih ocenah celo samo 10 m. Večje cilje je bilo seveda mogoče z instinktivnim merjenjem manj natančno obstreljevati pod velikim kotom vse tja do skrajnega dometa loka, ki se je gibal okrog dvesto metrov ali več.¹³⁰ Vendar pa je na taki daljavi izstrelak že izgubil nekaj energije, kar je bilo v škodo prebojnosti, obenem pa se je močno zmanjšala točnost zadevanja; takšno streljanje je bilo učinkovito samo proti večjim koncentracijam sovražnikov.¹³¹

¹²⁷ The Deeds Of The Franks, 49. Agulane isti vir omenja tudi v bitki pri Dorylaeumu, čeprav ne govori o njihovi opremi oziroma načinu bojevanja. Oznaka Agulan je ob tem nejasna; morda je šlo v resnici za gulame, kakor so na Bližnjem vzhodu imenovali elito sužnjev vojakov pretežno turškega izvora.

¹²⁸ Warriors Of The Steppe, 20–23.

¹²⁹ Prav tam. Angleški dolgi lok iz tisovine, znan zlasti iz velikih zmag na Škotskem in v stoletni vojni, je bil najbrž po moči primerljiv z refleksnimi loki, vendar zaradi svoje dolžine neprimeren za rabo na konju.

¹³⁰ Turški refleksni loki iz kasnejših obdobij so sloveli po izjemnem dometu. Najboljši strelci so s posebno močnimi loki in specializiranimi, zelo lahкими puščicami dokumentirano dosegali tudi skrajne razdalje krepko preko 400 m, po teže preverljivih navedbah pa menda celo preko 700 m. Žal za seldžuške vojaške loke iz 11. st. ne premoremo zanesljivih podatkov, vendar pa je gotovo, da je bil njihov domet s težjimi bojnimi puščicami in verjetno tudi zaradi znatno manjše moči, še obvladljive za konjenika, veliko manjši. R. Payne-Gallwey, A Treatise On Turkish And Other Oriental Bows Of Mediaeval And Later Times, London 1903, 19–23.

¹³¹ Warriors Of The Steppe, 26–29.

Pravzaprav je imel stepski refleksni lok poleg drage izdelave le dve potencialni šibki točki: prvič, v vlažnem podnebju je rad odpovedal, ker so se kite in lepilo zmehčale. To pomanjkljivost so skušali mojstri sicer odpraviti z vodoodbojno prevleko iz drevesne skorje ali fino strojenega usnja, kar pa je bila le polovična rešitev. Drugič, na daljših razdaljah ni bil zmožen zanesljivo predreti verižnega oklepa križarjev, kakor je razvidno v nadaljevanju.

Poleg refleksnega loka je turška konjenica uporabljala tudi lahka metalna kopja,¹³² za boj na blizu pa je bila oborožena z buzdovani in meči. Podobno kot na Zahodu je bil tudi med Turki v tem obdobju najbolj razširjen sečni enoročni meč z razmeroma dolgim in širokim rezilom, praviloma pa ploskega rombastega preseka, torej brez žleba.¹³³

O zaščitnih standardih seldžuških bojnikov žal ni mnogo znanega. Zahodni viri povedo le malo o turški opremi sploh. Pisec *Gest* je poudaril odlično opremo Agulanov, katerih železni oklep je tako borce kot konje odlično ščitil pred vsemi vrstami orožja.¹³⁴ Čeprav o konstrukciji tega oklepa ni povedano nič, lahko domnevamo, da je šlo po vsej verjetnosti prej za lamelni ali morda luskasti oklep kot pa verižnino. Omembe oklepljenih Turkov pa niso redke; zanimivo je tudi, da so na nekaterih sodobnih zahodnih upodobitvah turški jezdec upodobljeni kot dobro oklepljeni bojniki, in sicer najpogosteje nosijo lamelni, pa tudi luskasti oklep in verižnino.

Vsaj v Siriji in Palestini ni turški konjenik lokostrelec nikoli povsem prevladal. Tamkajšnja bogata trgovska mesta so od nekdaj razpolagala z lastno vojsko, pretežno pehoto; kronist Ibn Abu Taji tako poroča, da so imeli na predvečer prve križarske vojne vsi meščani Halaba lastno orožje in opremo.¹³⁵ Pehota je tvorila pomemben in očitno tudi zelo številčen del sirskih vojsk in jo viri večkrat omenjajo, pa čeprav le bežno in kot bolj ali manj nemočno oziroma neuporabno vejo oboroženih sil, kakor denimo pri Bari.¹³⁶ V spopadih je odigrala izrazito podrejeno vlogo, zaradi skopih poročil pa žal ni jasno, kje je tičal vzrok za to – morda v pomanjkljivi opremi, slabi izurjenosti ali katerem drugem dejavniku.

3.3 Taktika in strategija

Za stepske nomade je bila vojna tako rekoč nujnost. S surovinami revna, redko poseljena in negostoljubna Srednja Azija je mogla zagotavljati le najskromnejše pogoje za preživetje. Trdo življenje nomadskih pastirjev je močno vplivalo na njihov odnos do vojne; vojna ni bila nujno sredstvo za ekspanzijo, temveč v prvi vrsti stvar preskrbe. Stalno naseljena ljudstva na obrobju stepe so bila vabljiv cilj, zelo ranljiv na bliskovite plenilske pohode hitrih nomadskih konjenikov.

Kakor so Seldžuki izhajali iz stepe in so stepski način vojskovanja ohranili tudi dalje, je ob tem vendarle prišlo do določenih sprememb. Strategija bliskovitih roparskih udarov je sicer dobro delovala na slabo zaščitenem podeželju; turški lokostrelec na konju je bil prav tako izredno nevaren nasprotnik na bojišču, zlasti še na odprtem terenu, ugodnem za konjenico. Proti utrdbam in obzidanim mestom pa je bil dokaj nemočen. Šele daljši stik z urbanizirano civilizacijo Bližnjega vzhoda je naučil Seldžuke, kako zavzeti mesta in utrjene postojanke, četudi jim oblegovalno vojskovanje nikoli ni postalo zares domače.

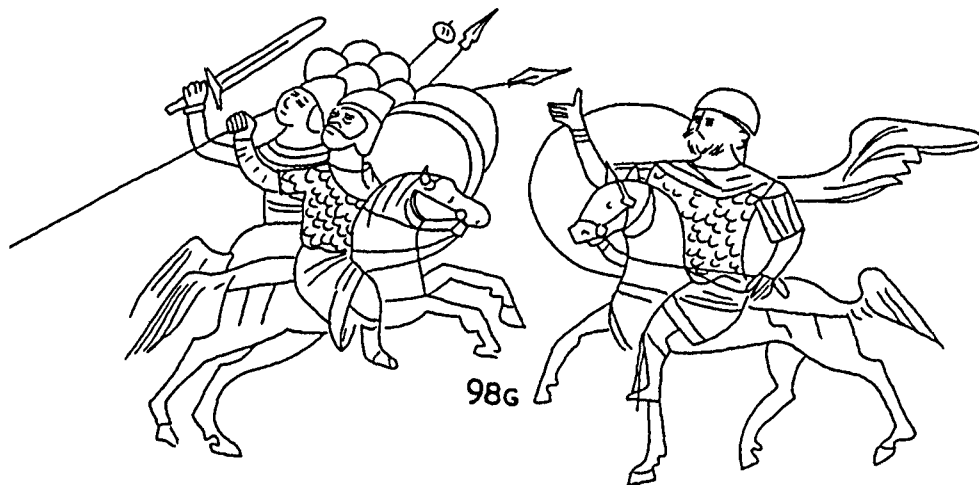
¹³² O njihovi rabi pri Dorylaeumu izrecno poročajo Gesta. The Deeds Of The Franks, 19.

¹³³ Več zgodnjih primerkov takega tipa hrani orožarna palače Topkapi v Istanbulu.

¹³⁴ »... Agulani... neque lanceas neque sagittas neque ulla arma timebant, quia omnes erant undique cooperi ferro et equi eorum...« The Deeds Of The Franks, 49.

¹³⁵ D. Nicolle, The Crusades, 13.

¹³⁶ The Deeds Of The Franks, 31; Albert von Aachen, 145–146; The First Crusade, 192–193.

Slika 2: Bizantinska konjenica (D. Nicolle, *Arms and Armour of the Crusading Era, White Plains 1988*)

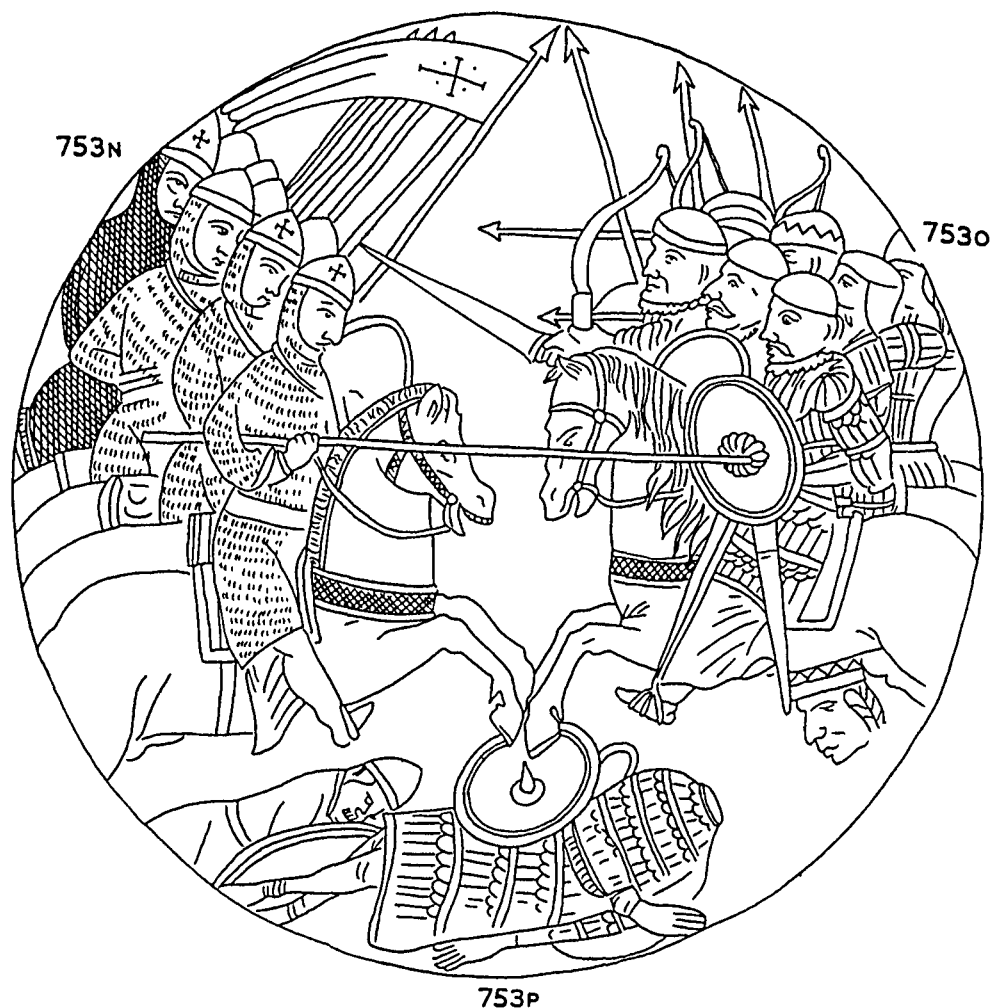
Bližnjevzhodne osvojitve so v tem pogledu Seldžukom predstavljale še en problem: mesta, ki so jih zasedli, je bilo treba naposled tudi braniti. To je bilo povsem v nasprotju z nomadsko strategijo umikanja pred močnim nasprotnikom. Na redko poseljenih stepskih širjavah se je namreč nomadski konjenik brez stalnega prebivališča in brez obdelovalne zemlje lahko umikal poljubno dolgo pred premočnim nasprotnikom, ki bi ga skušal zasledovati. Sedaj pa to za Seldžuke ni bilo več mogoče, saj je njihova moč v Mali Aziji in na Bližnjem vzhodu temeljila na posesti mest. Pretirano zavlačevanje in defenzivna strategija izmikanja zato nista bila več sprejemljiva.¹³⁷

Turška taktika je imela tudi še v času prve križarske vojne značilnosti stepskega načina vojskovanja. Seldžuki so se bojevali na konju, v nasprotju s stalno naseljenimi kulturami, kjer je konjenica ponavadi predstavljala razmeroma majhen del vojaške elite, rekrutirane iz plemstva. V stepi pa je bil trdoživi stepski poni eno redkih bogastev, ki ga je bilo v izobilju, zato je bilo povsem običajno, da so celo najrevnejši bojevniki na vojni pohod privedli več konj, na katerih so jezdili izmenično, da so ostali lahko medtem počivali. Ta sistem je v stepi dobro deloval, vendar so ga morali Seldžuki po naselitvi na Bližnjem vzhodu in v Mali Aziji deloma opustiti; vzdrževanje tako velikih čred zaradi slabših pogojev paše tudi ni bilo več mogoče, zato se zdi, da na bojni pohod običajno niso več jemali obilice rezervnih konj.

Priljubljena taktika lokostrelca na konju je bila obkolitev; tako so se običajno bojevali tudi Seldžuki, če je teren to le omogočal. Običajna turška formacija je bila zato razpršena v prostoru, tako zelo, da med centrom in krili ni bilo na videz nikakršne povezave. Turški konjeniki so poskušali zapreti obroč okoli sovražne vojske, tudi če je bila ta številčno močnejša, nato pa jo zasuti s puščicami s precejšnje razdalje. V tej fazi so se Seldžuki tako kot večina njihovih stepskih sorodnikov bližinskemu boju načeloma izmikali. Njihovi konji so bili vzdržljivi in hitri, toda prešibki, da bi se lahko v naskoku enakopravno kosali s pravo težko konjenico.

Namen zgoščenega obstreljevanja s puščicami je bil izčrpati sovražno formacijo, jo razbiti do te mere, da so posamezne enote začele uhajati in so se v liniji pojavile vrzeli. V

¹³⁷ Warriors Of The Steppe, 95.

Slika 3: Turški konjeniki v spopadu s križarji (D. Nicolle, *Arms and Armour of the Crusading Era, White Plains 1988*)

ugodnih okoliščinah na to ni bilo treba dolgo čakati, saj je bilo konec 11. st. le malo vojska, ki so premogle dovolj dobro zaščitno opremo ter zadosti discipline, da so dalj časa vzdržale pod točo puščic. Protinapad ponavadi ni imel smisla, saj so se turški jezdeci na varni razdalji lahko pravočasno umaknili, kar je imelo zelo močan psihološki učinek. Ko je sovražna formacija razpadla, je bila bitka že odločena. Tedaj so Turki lahko z minimalnim tveganjem prešli v naskok, razkosali sovražno vojsko na lahko obvladljive gručice ter uničili posamezne točke odpora. Zaradi svoje gibljivosti so bili še posebej smrtonosni pri zasledovanju, saj zlasti pešak ni imel nobenega upanja, da jim uide na odprtem terenu.

Kot druga ljudstva iz stepe so tudi Seldžuki radi posegali po zvijačah, ki so jim omogočile lažjo zmago. Najbolj razširjena je bila taktika zaigranega pobega, pri čemer se je skupina konjenikov približala sovražniku na domet loka, ga začela obstreljevati, ob poskusu sovražnikovega naskoka pa se je takoj obrnila in zbežala. Nato se je umaknila po dogovorjeni poti, mimo točke, kjer je v zasedi skrivaj čakal drugi del vojske. Nasprotnik, ki je bil dovolj na-

iven, da zvižaje ni spregledal, se je tako med zasledovanjem nenadoma znašel v pasti; v hrbet mu je udarila skrita rezerva, z druge strani pa še zasledovana enota, ki se je zdaj nemudoma prerazporedila in prešla v boj. Zaradi tega je bil glavni nasvet Aleksija Komnena križarjem, naj Turkov nikakor ne zasledujejo brezglavo in naj se ne ločujejo od glavnine. Enako je v vojni proti stepskim konjenikom svetoval tudi cesar Mavrikij v *Strategikonu*.

Summary

Military Systems in the First Crusade

Tomaž Lazar

One of the largest medieval campaigns, the First Crusade is interesting for a number of reasons. It was a unique confrontation of extremely different military powers and traditions, namely those of West Europe, of the Byzantine Empire, of the Seljuk Turks, and of the Fatimid Egypt. This article shall examine the first three.

West-type military systems, prevalent in medieval Europe, were based on relatively small, but excellently trained and well-armed elite of knights. In contrast to a deeply rooted opinion, knights were neither unruly nor undisciplined, nor were they individual warriors. Precisely coordinated, they fought in small, yet dense cavalry units that enabled them to charge deep into their opponent's formation. Their protective gear, which was of high quality, offered sufficient protection against the arms of that time; at the end of the 11th century, it was not so heavy as to hinder their mobility.

Even though the knights were prestigious elite, the infantry was just as essential. In Western Europe, infantry consisted mostly of spearmen backed up by archers and crossbowmen. Since infantry soldiers were neither sufficiently trained nor well armed, their strategy was primarily defensive. The infantry was nevertheless an effective supplement to the knights on horseback.

Despite its difficult political situation at the time, the Byzantine Empire still had certain advantages over other Mediterranean countries. In accordance with the ancient Roman tradition, its military science was very well developed, with an abundance of literature on the subject. A precise reconstruction of the theoretical structure of the Byzantine army is therefore possible.

The Byzantine Empire possessed a well-organized army with a clear system of command. A favorable geographical position at the crossroads of European, Asian, and Middle Eastern cultures enabled the empire to have access to different military technologies, which it turned to its advantage. However, the empire had vulnerable borders and suffered from inner conflicts. Furthermore, it had a limited number of recruits and was therefore compelled to hire mercenaries.

Even though its military might traditionally depended upon the native Cataphract cavalry, in the 11th century this concept started to change. During the rule of Alexios, Turkish archers, together with the (foreign) heavy cavalry units, represented the main body of the Byzantine cavalry. Although poorly armed, the relatively numerous infantry units grew more important. Like in Europe, their primary function was of defensive nature.

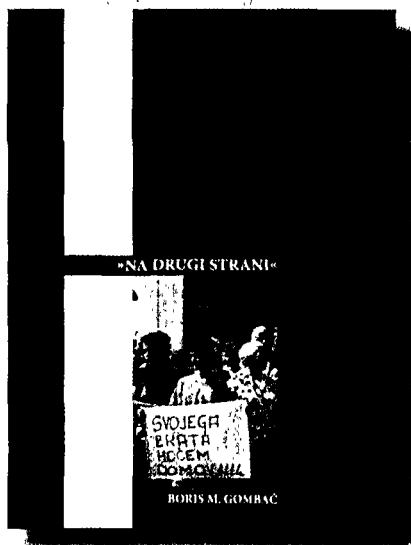
In the middle of the 11th century, the Seljuk Turks became an important factor in Asia Minor and in the Middle East. At the arrival of the crusaders their power had been fragmented among numerous seigneuries and states that were unable to unite their forces to defend themselves. Yet this alone cannot provide an adequate explanation as to why the Turks had been defeated in the First Crusade.

In the time of the First Crusade, the military organization of the Seljuk Turks was very similar to their original one. Although they were still fighting like the nomadic warriors of the steppe, their nomadic lifestyle had to adapt to new circumstances in urban areas. While the Turkish military system in Asia Minor was still based mostly on cavalry archers, in Syria and in Iran it included heavy cavalry as well. Armed with composite bows, Turkish equestrians had specialized in fighting from a distance. Their tactics relied heavily on swift shifts, on turning the enemy's flank, and on tactical maneuvers. Quite often, they resorted to short-range fighting, but could not compete with heavy cavalry on an equal basis.

Boris M. Gombač

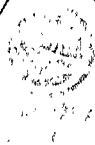
NA DRUGI STRANI

Odbor staršev za varstvo in vrnitev slovenskih vojakov
ob slovenski osamosvojitvi leta 1991

Knjiga prikazuje usodo slovenskih nabornikov v JLA v času osamosvajanja Slovenije leta 1991. Odbor staršev je skupaj s takratnim RSLO in slovenskim političnim vodstvom poskrbel, da se je približno 6500 slovenskih fantov živih in zdravih vrnilo v Slovenijo. Zgodovinska pripoved in kritična znanstvena analiza se smotrno prepletata z močno izpovednimi spominskimi zapiski nosilcev tedanjega dogajanja ter dokumenti – bodisi v obliki sprotnih opomb z viri in literaturo, bodisi z vključevanjem (večinoma doslej neobjavljenih) steno-gramskih zapisnikov, pisem in pripovedi vojakov in staršev, pričevanj odgovornih politikov, bodisi z natisom dolgega seznama razporeditve več tisoč slovenskih fantov po vojašnicah vse razpadajoče države. Zaradi dejavne vpetosti avtorja in njegove družine v dogajanja, ki jih delo obravnava, se knjiga ponaša z ekskluzivnim vpogledom, ki ga prinaša antropološko »raziskovanje z lastno udeležbo«.

2006, 222 str., 20 × 27 cm, broširana,
ISBN 961-6568-26-4. Cena: 3.990 SIT/16,65 €.

ZALOŽBA ZRC

Novi trg 2, p.p.306, 1001 Ljubljana
tel.: 01/470 64 64, faks: 01/425 77 94
e-pošta: zalozba@zrc-sazu.si
www.zrc-sazu.si/zalozba

Naročnikom *Zgodovinskega časopisa* stroškov poštne ne zaračunamo.